

บทที่ 5

ความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทย

หลังจากที่ผู้วิจัยได้ศึกษา “เครื่องมือในการศึกษาด้านานปรัมปรา” คือวิธีการหาความรู้แบบโครงสร้างนิยมของโคลด เลวี-สเตราส์ ได้รวบรวม “ข้อมูลด้านานปรัมปราไทย” โดยได้จัดจำแนกออกเป็นประเภทต่าง ๆ รวมทั้งได้วิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในตำนานปรัมปราไทยแต่ละประเภท ตลอดจนได้วิเคราะห์ “สารสำคัญ” จากด้านานปรัมปราไทยโดยพินิจจากกระบวนการทัศน์ของตัวละครและพฤติกรรมสัญลักษณ์แล้ว ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทย เพื่อชี้ให้เห็นว่า การศึกษาด้านานปรัมปราไทยในเชิงโครงสร้างซึ่งทำให้เราได้ค้นพบความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทยนั้น ยังได้ทำให้เราเรียนรู้ว่าระบบคิดแบบคู่ตรงข้ามที่เลวี-สเตราส์เชื่อว่าเป็นระบบคิดสากลของมนุษย์เป็นตรรกะที่ปรากฏอยู่ในตำนานปรัมปราไทยเช่นกัน ยิ่งไปกว่านั้น การศึกษาความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทยนี้ ยังทำให้เราเห็นคุณค่าของข้อมูลประเภทด้านานปรัมปราซึ่งถูกมองว่าเป็นเรื่อง “เหนือจริง” ในการนำมาอธิบาย “ลักษณะที่เป็นจริง” ของสังคมไทยในแง่ของการเป็นสังคมที่มีลักษณะประนีประนอมอีกด้วย

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงประเด็นสำคัญ 3 ประเด็นใหญ่ ๆ ดังนี้

- 5.1 คู่ตรงข้ามในตำนานปรัมปราไทย: ระบบคิดสากลของมนุษย์ที่สะท้อนผ่านตำนานปรัมปราไทย
- 5.2 ความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทย: ปมปัญหาและทางออกของบรรพชนไทย-ไท
- 5.3 การประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทย: คุณค่าในการอธิบายสังคมไทยที่มีลักษณะประนีประนอม

5.1 คู่ตรงข้ามในตำนานปรัมปราไทย: ระบบคิดสากลของมนุษย์ที่สะท้อนผ่านตำนานปรัมปราไทย

ในบทที่แล้ว ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ให้เห็นแล้วว่า สารสำคัญที่ได้จากกระบวนการทัศน์ของตัวละครและพฤติกรรมสัญลักษณ์ในตำนานปรัมปราไทย เป็นเรื่องของความขัดแย้งทางความคิดในการเลือกนับถือศาสนาว่า *จะนับถือผีต่อไปหรือจะหันมายอมรับนับถือพุทธศาสนา* ประการหนึ่ง และความขัดแย้งในเรื่องความสัมพันธ์ของชนกลุ่มต่าง ๆ ในดินแดนไทย-ไทว่า *แท้จริงแล้ว ผู้คน*

ในดินแดนแถบนี้เป็นคนกลุ่มเดียวกันหรือต่างกลุ่มกัน อีกประการหนึ่ง ซึ่งในการวิเคราะห์โดยใช้วิธีการเดียวกับที่เลวี-สเตราส์ศึกษาด้านานปริมปราของกรีกเรื่องอีดิพัส ได้สะท้อนให้เห็นว่าในเรื่องของความขัดแย้งทางความเชื่อทางศาสนา บรรพชนไทยได้ถ่ายทอดเรื่องราวอันแสดงให้เห็นถึงความลังเลใจในการเลือกรับนับถือศาสนาออกมาเป็น 4 กระบวนทัศน์ คือ มีทั้งที่แสดงการยอมรับอำนาจเหนือธรรมชาติ (+) ในขณะที่เดียวกันก็มีการแสดงถึง การขัดแย้งกับอำนาจเหนือธรรมชาติ (-) และเรื่องราวที่แสดงถึงการที่ ความเชื่อดั้งเดิมขัดแย้งกับพุทธศาสนา (-) ซึ่งในขณะที่เดียวกันก็มีเรื่องราวอีกด้านหนึ่งที่แสดง การยอมรับและผสมผสานกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา (+) ส่วนในเรื่องของความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ บรรพชนไทยก็ได้แสดงให้เห็นถึงความลังเลใจในเรื่องของความสัมพันธ์ของผู้คนในดินแดนแถบนี้ออกมาเป็น 4 กระบวนทัศน์เช่นกัน โดยเรื่องราวที่ถ่ายทอดมีทั้งที่แสดงให้เห็นว่ามี การยอมรับกันภายในกลุ่มชนต่าง ๆ (+) ในขณะเดียวกันก็มีเรื่องราวของ การขัดแย้งกันภายในกลุ่มชนเหล่านั้น (-) และเรื่องราวความขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มชนกลุ่มต่าง ๆ (-) ซึ่งในอีกด้านหนึ่งก็แสดงให้เห็นว่ามี การยอมรับกันของกลุ่มชนต่าง ๆ (+) เหล่านี้ด้วย

จากการวิเคราะห์ดังกล่าว หากมองในภาพกว้างก็ทำให้เห็นว่าเรื่องราวที่แสดงการขัดแย้งกันทางความเชื่อทางศาสนา (-) ไม่ว่าจะเป็นเรื่องราวของการขัดแย้งกับอำนาจเหนือธรรมชาติ หรือความเชื่อดั้งเดิมขัดแย้งกับพุทธศาสนา ก็มีลักษณะของการเป็นคู่ตรงข้ามกับเรื่องราวที่แสดงการประนีประนอมยอมรับกัน (+) ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติหรือระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม ในขณะที่ เรื่องราวที่แสดงการขัดแย้งของชนกลุ่มต่าง ๆ (-) ไม่ว่าจะเป็นการขัดแย้งกันภายในกลุ่มชนหรือการขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มชน ก็มีลักษณะของการเป็นคู่ตรงข้ามกับเรื่องราวที่แสดงการประนีประนอมยอมรับกัน (+) ระหว่างชนภายในกลุ่มเดียวกันเองตลอดจนถึงระหว่างชนต่างกลุ่ม การพินิจเช่นนี้จึงทำให้เห็นว่า สารสำคัญที่วิเคราะห์ได้ทั้งที่เกี่ยวกับความคิดความเชื่อทางศาสนาและกลุ่มชนต่าง ๆ อยู่ภายใต้คู่ตรงข้ามสำคัญ คือ คู่ตรงข้ามระหว่าง “ความขัดแย้ง” (-) กับ “การประนีประนอม” (+) ของคู่ตรงข้ามระหว่าง “ผี-พุทธ” คู่หนึ่งและ “คนกลุ่มเดียวกัน-คนต่างกลุ่ม” อีกคู่หนึ่ง

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ ความขัดแย้ง-การประนีประนอม, ผี-พุทธ, คนกลุ่มเดียวกัน-คนต่างกลุ่ม จึงเป็นคู่ตรงข้ามสำคัญในตำนานปรัมปราไทย อันแสดงให้เห็นว่าตำนานปรัมปราไทยนั้นก็มี การถ่ายทอดด้วยตรรกะของระบบคิดแบบคู่ตรงข้ามซึ่งเลวี-สเตราส์เชื่อว่า เป็นระบบคิดสากลของมนุษย์ด้วยกัน

เลวี-สเตราส์ ได้เสนอไว้ในผลงานวิจัยเล่มต่าง ๆ ของเขาที่ศึกษาด้านานปริมปราของอเมริกันอินเดียนว่าระบบคิดแบบคู่ตรงข้ามหรือโครงสร้างความคิดแบบ “เป็นคู่” (binary system) เป็นตรรกะที่เป็นระบบคิดสากลของมนุษย์ในทุกสังคมวัฒนธรรมไม่ว่าจะเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิม

หรือคนที่อยู่ในโลกวิทยาศาสตร์เช่นในปัจจุบัน เขาได้ชี้ให้เห็นว่า แม้ตำนานปรัมปราที่เล่าสืบทอดมาจากชนดั้งเดิมอาจฟังดูไม่มีเหตุผลและเป็นไปไม่ได้ในหลักวิทยาศาสตร์ แต่ “วิธีคิด” ในตำนานปรัมปราที่เป็น “ตรรกะ” อีกแบบหนึ่งที่เรียกว่า “ตรรกะของชนดั้งเดิม” อันมีโครงสร้างความคิดแบบ “เป็นคู่” เช่นเดียวกับ “ตรรกะของคนปัจจุบัน” เพียงแต่ชนดั้งเดิมได้ถ่ายทอดวิธีคิดนี้ออกมาด้วยภาษาที่เต็มไปด้วยรหัสหรือสัญลักษณ์ต่าง ๆ และเรื่องราวที่น่าเสนอก็มักมีเนื้อหาและลำดับเหตุการณ์ที่คล้ายคลึงกัน อีกทั้งมีวิธีผูกเรื่องตลอดจนการเลือกตัวละครที่มีลักษณะเป็นคู่ตรงข้ามกัน ดังนั้น การศึกษาด้านานปรัมปราให้เข้าใจก็ต้องศึกษาโดยพิจารณาระบบความสัมพันธ์ของตรรกะแบบคู่ตรงข้ามที่อยู่ภายใต้ตำนานปรัมปราเรื่องต่าง ๆ ในสังคมวัฒนธรรมนั้น ๆ

ด้วยความคิดที่ว่า ระบบคิดแบบคู่ตรงข้ามเป็น “ระบบคิดสากล” ของมนุษย์ หรือเป็น “โครงสร้างระดับลึก” ที่เชื่อว่ามนุษย์ในทุกสังคมวัฒนธรรมและทุกยุคทุกสมัยมีร่วมกันนี้ ทำให้เลวี-สเตราส์นำตำนานปรัมปราของทั้งสังคมวัฒนธรรมมาวิเคราะห์แบบร่วมเวลา (synchronic) คือมิได้ให้ความสำคัญว่าตำนานปรัมปราแต่ละเรื่องนั้นจะเกิดขึ้นหรือมีการถ่ายทอดกันตั้งแต่เมื่อใดหรือยุคสมัยใด ตลอดจนมีการเล่าที่ผิดเพี้ยนไปหรือไม่อย่างไร ด้วยเชื่อว่าปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้มีมิได้มีผลต่อโครงสร้างระดับลึกหรือระบบคิดสากลของมนุษย์ที่ถ่ายทอดผ่านตำนานปรัมปรา ซึ่งในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยก็ได้ใช้วิธีวิเคราะห์ดังกล่าวนี้เป็นแนวทางในการศึกษา

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยต้องการจะชี้ให้เห็นว่า นอกจาก ความขัดแย้ง-การประนีประนอม, ผี-พุทธ, คนกลุ่มเดียวกัน-คนต่างกลุ่ม จะเป็นคู่ตรงข้ามสำคัญที่สะท้อนว่า ตำนานปรัมปราไทยมีการถ่ายทอดด้วยตรรกะของระบบคิดแบบคู่ตรงข้ามแล้ว ยังมีคู่ตรงข้ามอื่น ๆ ที่บรรพชนไทยได้ใช้ตรรกะนี้ในการถ่ายทอดเรื่องราว ทั้งในแง่ของการเลือกตัวละครที่มีลักษณะเป็นคู่ตรงข้าม หรือมีความสัมพันธ์ต่อกันทั้งในด้านบวก (+) และด้านลบ (-) และการผูกเรื่องที่จะนำไปสู่ผลที่จะเกิดขึ้นอย่างตรงข้ามกัน เมื่อตัวละครเลือกปฏิบัติตามเงื่อนไขที่แตกต่าง โดยผู้วิจัยจะได้ชี้ให้เห็นคู่ตรงข้ามคู่อื่น ๆ จากเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในตำนานปรัมปราไทยแต่ละประเภทดังที่ได้วิเคราะห์ไว้แล้วในบทที่ 3 เพื่อพิสูจน์ว่า ระบบคิดแบบคู่ตรงข้ามเป็นระบบคิดสากลของมนุษย์ที่สะท้อนผ่านตำนานปรัมปราไทย

5.1.1 คู่ตรงข้ามที่สะท้อนผ่านเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในตำนานสร้างโลก

จากการวิเคราะห์ตำนานสร้างโลก พบว่า ตำนานปรัมปราประเภทนี้มีแนวเรื่องกว้าง ๆ จำแนกได้ 3 แบบเรื่อง ได้แก่ แบบเรื่องปู่สังกะสา-ย่าสังกะสี แบบเรื่องมนุษย์ออกมาจากน้ำเต้า และ แบบเรื่องเทวดาลงมากินวันดิน เนื้อหาของตำนานสร้างโลกที่ปรากฏซ้ำ ๆ มีดังนี้

- ก) เกิดไฟไหม้โลก – น้ำท่วมโลก
- ข) ฟ้ำและดินมีความสัมพันธ์กัน
- ค) เกิดผู้สร้างโลกหรือเกิดมนุษย์ขึ้นในโลก
- ง) ผู้สร้างโลกหรือมนุษย์คู่แรกให้กำเนิดมนุษย์หรือผู้ปกครอง
- จ) ผู้สร้างโลกหรือมนุษย์คู่แรกสร้างสัตว์
- ฉ) ลูกหลานของผู้สร้างโลกหรือมนุษย์คู่แรกแต่งงานกัน และกระจายไปอยู่ในดินแดนต่าง ๆ

จากการวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในตำนานสร้างโลกในประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้ทราบเรื่องราวโดยรวมของการสร้างโลก-สร้างมนุษย์ว่า เดิมโลกมีสภาพที่ว่างเปล่า ต่อมาได้ประสบภัยธรรมชาติครั้งใหญ่ คือ เกิดไฟไหม้โลก และหลังจากนั้นก็เกิดเหตุการณ์ น้ำท่วมโลก ในช่วงต่อมา จักรวาลได้แบ่งออกเป็นสอง คือเมืองบนหรือเมืองฟ้า ซึ่งเป็นที่อยู่ของผี (เทวดา) มีแกนเป็นผู้ปกครอง และเมืองลุ่มหรือโลกซึ่งเป็นที่อยู่ของคน เมืองฟ้าและเมืองดินมีความสัมพันธ์กัน คนและผีสามารถติดต่อกันได้ ก่อนที่ภายหลังจะถูกแยกขาดจากกันหลังจากที่ปู่เอยย่าเอยตัดเครือเขากาดที่บดบังแสงสว่างที่จะส่องลงมายังโลก หรือเมื่อเทวดาลงมากินจวันดิน รัศมีกายจึงหายไปและไม่สามารถติดต่อกับฟ้าได้โดยตรง

การที่ฟ้าและดินมีความสัมพันธ์กันนั้น ได้ทำให้เกิดผู้สร้างโลกหรือเกิดมนุษย์ขึ้นในโลก โดยตำนานสร้างโลกแต่ละแบบเรื่องอาจเล่าโดยมีเนื้อหาแตกต่างกันออกไปเป็นปู่สังกะสา-ย่าสังกะสีลงมาสร้างโลก สร้างมนุษย์คู่แรกหรือเป็นมนุษย์คู่แรก แกนได้นำหมากน้ำเต้าลงมายังโลก หลังจากเจาะหมากน้ำเต้า ผู้คนก็หลั่งไหลออกมาจากหมากน้ำเต้า หรือเทวดา (พรหม) ลงมากินจวันดินหอมแล้วกลับสวรรค์มาได้จึงกลายเป็นมนุษย์ มนุษย์ทั้งหลายในดินแดนไทย-ไทจึงมีกำเนิดที่เกี่ยวพันกับฟ้า เหตุการณ์หลังจากนั้นก็คือ ผู้สร้างโลกหรือมนุษย์คู่แรกของโลกจะให้กำเนิดมนุษย์หรือส่งผู้ปกครองให้มาปกครองมนุษย์ ทั้งยังได้สร้างสัตว์ พืช และสรรพสิ่งในธรรมชาติ โดยเรื่องราวเกี่ยวกับมนุษย์ออกมาจากน้ำเต้าเล่าว่า เมื่อเกิดมนุษย์ขึ้นในโลก ต่อมาแกนได้ออกให้คนส่งข้าวส่งปลาให้แกน แต่ผู้คนไม่เชื่อฟัง แกนจึงให้น้ำท่วมโลก ในตอนท้ายของตำนานสร้างโลกมักเล่าว่า ลูกหลานของผู้สร้างโลกหรือมนุษย์คู่แรกได้แต่งงานกันและกระจายไปครองเมืองหรือตั้งชุมชนยังที่ต่าง ๆ ในดินแดนไทย-ไท

เนื้อหาที่สังเคราะห์ได้จากตำนานสร้างโลกในสังคมวัฒนธรรมไทย-ไทดั้งข้างต้นนี้ มีวิธีผูกเรื่องและการเลือกตัวละครที่มีลักษณะเป็นคู่ตรงข้ามกันอยู่หลายคู่ ซึ่งพอจะประมวลได้ดังนี้

ก) คู่ตรงข้ามระหว่าง *ฟ้า - ดิน* หรือ *เมืองบน, เมืองฟ้า - เมืองลุ่ม, โลก* ซึ่งเป็นคู่ตรงข้ามที่เนื่องมาจากการที่จักรวาลแบ่งออกเป็น 2 ส่วน และสองส่วนนี้ตั้งอยู่ตรงข้ามกันหรือคนละด้านของจักรวาล

ข) คู่ตรงข้ามระหว่าง *อำนาจเหนือธรรมชาติ - มนุษย์* ซึ่งอำนาจเหนือธรรมชาตินั้น ได้แก่ แถน ผี หรือเทวดาที่อาศัยอยู่ในเมืองฟ้า รวมทั้งผู้สร้างโลกที่มาจากฟ้า ตรงข้ามกับ มนุษย์ที่อาศัยอยู่ในโลกหรือเมืองลุ่ม

ค) คู่ตรงข้ามระหว่าง *ผู้ปกครอง - ผู้ถูกปกครอง* หรือ *กษัตริย์ - พลเมือง* ซึ่งเป็นคู่ตรงข้ามที่เกิดขึ้นหลังจากที่แถนส่งผู้ปกครองมาปกครองมนุษย์ ทำให้มีการจำแนกมนุษย์โดยการปกครองออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ที่ทำหน้าที่ตรงข้ามกัน คือฝ่ายหนึ่งทำหน้าที่ปกครอง ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งถูกปกครอง

ง) คู่ตรงข้ามระหว่าง *ความสว่าง-ความมืด* ซึ่งเกิดจากการที่เรือเขากาด บดบังแสงอาทิตย์ที่จะส่องลงมาขังโลก ทำให้ช่วงนั้นเมืองฟ้าได้รับแสงสว่าง ตรงข้ามกับเมืองลุ่มมีแต่ความมืดมิด เรือเขากาดจึงทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมในตำนานปรัมปราไทยที่เชื่อมฟ้ากับดิน

จ) คู่ตรงข้ามระหว่าง *การมีความสัมพันธ์ระหว่างฟ้าและดิน - การตัดความสัมพันธ์ระหว่างฟ้าและดิน* เป็นภาวะตรงกันข้ามที่เกิดขึ้นหลังจากปู่เยอ-ย่าเยอตัดเรือเขากาด หรือหลังจากที่พรหมหรือเทวดาลงมากินจวนดินจึงบินกลับสวรรค์ไม่ได้อีกต่อไป ซึ่งในที่นี้นอกจากเรือเขากาดจะเป็นตัวเชื่อมดังที่ได้กล่าวถึงแล้ว การกินจวนดินก็เป็นตัวเชื่อมระหว่างความเป็นมนุษย์และความเป็นพรหมหรือเทวดาด้วยเช่นกัน

ฉ) คู่ตรงข้ามระหว่าง *การเกิด-การตาย* เมื่อปู่-ย่าลงมาจากฟ้าและเป็นมนุษย์คู่แรก พรหมมากินจวนดิน หรือมนุษย์ออกมาจากหมากน้ำเต้าที่แถนส่งมาเท่ากับ เป็นการตายจากเมืองฟ้า สู่การมาเกิดในเมืองลุ่ม จึงเป็นภาวะที่ตรงข้ามกัน ทั้งยังทำให้เห็นว่า น้ำเต้าที่แถนส่งมาก็เป็นตัวเชื่อมระหว่าง *ฟ้า-ดิน* หรือ *เมืองฟ้า-เมืองลุ่ม* เช่นเดียวกับเรือเขากาด และการกินจวนดิน

ช) คู่ตรงข้ามระหว่าง *การสร้าง-การทำลาย* เห็นได้จากการพฤติกรรมของอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่ *พอใจ-ไม่พอใจ* มนุษย์ โดยขึ้นอยู่กับว่ามนุษย์จะ *เชื่อฟัง (บูชา)-ไม่เชื่อฟัง(ไม่บูชา)* อำนาจเหนือธรรมชาติหรือไม่ โดยผูกเรื่องแบบตรงข้ามกันว่าหากเชื่อฟังหรือบูชาอำนาจเหนือธรรมชาติ อำนาจเหนือธรรมชาติก็จะพอใจ และสร้างสิ่งต่าง ๆ ให้ แต่ในทางตรงกันข้าม หากไม่เชื่อฟัง ไม่บูชา อำนาจเหนือ

ธรรมชาติก็จะไม่พอใจและทำลายโลก ดังที่พบว่า แดนให้น้ำท่วมโลกหลังจากไม่พอใจที่คนไม่ส่งข้าวส่งปลาให้แดน

ข) คู่ตรงข้ามระหว่าง ชาย-หญิง เป็นความสัมพันธ์ของลูกหลานของผู้สร้างโลกที่มีเพศที่ตรงข้ามกันแต่งงานกันและกระจายไปครองเมืองหรือตั้งชุมชนยังที่ต่าง ๆ จึงเป็นคู่ตรงข้ามของคนในกลุ่มเดียวกันที่จำแนกความแตกต่างโดยเพศ

5.1.2 คู่ตรงข้ามที่สะท้อนผ่านเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในตำนานข้าว

ตำนานข้าวในสังคมวัฒนธรรมไทย-ไทมีแบบเรื่องกว้าง ๆ จำแนกได้ 3 แบบเรื่องคือ เรื่องประเภท ข้าวถูกตี-ข้าวถูกขาย ย่าขวัญข้าว-พระพุทธรเจ้า และ แม่โพสพ-ฤๅษีดาไฟ เนื้อหาของตำนานข้าวที่ปรากฏซ้ำ ได้แก่

- ก) ข้าวเกิดขึ้นเอง เกี่ยวข้องกับฟ้า และเมล็ดข้าวมีขนาดใหญ่
- ข) ข้าวเสียดคนเป็นอาหารของมนุษย์
- ค) มนุษย์ทำร้ายข้าวหรือไม่รู้คุณค่าข้าว ข้าวจึงมีขนาดเล็กลงและแม่ข้าวหนีไป
- ง) แม่ข้าวโกรธหรือน้อยใจจึงหนีไปทำให้มนุษย์อดอยาก
- จ) มนุษย์หาผู้ช่วยเหลือให้ไปอ้อนวอนแม่ข้าวกลับมา
- ฉ) แม่ข้าวเห็นใจมนุษย์จึงมอบพันธุ์ข้าวมาให้มนุษย์ปลูกเอง

จากการวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในตำนานข้าวทำให้ทราบว่า แต่เดิมนั้นข้าวทั้งหลายมีกำเนิดอยู่ในเมืองฟ้า เมื่อ ข้าวมาเกิดขึ้นเองในโลก เมล็ดข้าวในช่วงนั้นมีขนาดใหญ่ ข้าวได้เสียดคนเป็นอาหารของมนุษย์ (และพระพุทธรเจ้า) โดยข้าวจะบินมาเข้าขุ้งเอง มนุษย์เพียงแต่สร้างขุ้งข้าวไว้เท่านั้น ต่อมา มนุษย์ได้ทำร้ายข้าว หรือไม่รู้คุณค่าข้าว บ้างก็ว่าเป็นเพราะแม่หม้ายตีข้าว พระยาผู้โลกมากขายข้าว หรือมนุษย์ยกองค์พระพุทธรเจ้าว่าเป็นผู้มีคุณเหนือกว่าย่าขวัญข้าว หรือปู่ขวัญข้าวจึงทำให้แม่ข้าวโกรธและน้อยใจจึงหนีไป เมล็ดข้าวก็จะมีขนาดเล็กลง และ เกิดความอดอยาก ขึ้นในเมืองมนุษย์ จึงจำเป็นที่มนุษย์ต้องหาผู้ช่วยเหลือให้ไปอ้อนวอนแม่ข้าวกลับมา หลังจากที่มิผู้ไปอ้อนวอนแม่ข้าว ไม่ว่าจะเล่าว่าเป็นพระพุทธรเจ้า มาตุลี ฤๅษีดาไฟ นกปลา ปลาสาคร ปลาไนคำ ฯลฯ ก็ทำให้ แม่ข้าวเห็นใจมนุษย์ จึงมอบพันธุ์ข้าวมาให้มนุษย์ปลูกเอง

คู่ตรงข้ามที่สะท้อนจากเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในตำนานข้าว ได้แก่

ก) คู่ตรงข้ามระหว่าง *เมืองฟ้า (ฟ้า) - เมืองลุ่ม (โลก)* ด้วยตำนานข้าวเล่าว่า ข้าวจากเมืองฟ้าได้มาเกิดขึ้นในโลกซึ่งเป็นเมืองที่อยู่ตรงข้ามกัน ดังนั้น ข้าวจึงเป็นตัวเชื่อมระหว่าง *ฟ้า-ดิน*

ข) คู่ตรงข้ามระหว่าง *อำนาจเหนือธรรมชาติ-มนุษย์* เห็นได้จากมนุษย์ คือ แม่หม้ายหรือพระยาผู้โลกมากเกิดความขัดแย้งกับอำนาจเหนือธรรมชาติคือ แม่โพสพ โดยประพาศิผิตด้วยการตีข้าว-ขายข้าว แม่หม้ายหรือพระยาผู้โลกมาก จึงเป็นตัวละครในฝ่ายที่ตรงกันข้ามกับแม่โพสพ

ค) คู่ตรงข้ามระหว่าง *ความเชื่อดั้งเดิม-พุทธศาสนา* เห็นได้จากการที่ ยักษ์วัวหรือปู่ยักษ์ข้าว น้อยใจที่มนุษย์ยกย่องพระพุทธเจ้าว่ามีบุญคุณเหนือกว่าตน ซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวนี้ถือเป็นการแข่งบารมีหรือเกิดความขัดแย้งกับพระพุทธเจ้า ยักษ์วัวหรือปู่ยักษ์ข้าวจึงเป็นตัวละครในฝ่ายที่ตรงกันข้ามกับพระพุทธเจ้า

ง) คู่ตรงข้ามระหว่าง *ความอุดมสมบูรณ์-ความอดอยากขาดแคลน* เป็นภาวะตรงกันข้ามที่เกิดขึ้นในช่วงก่อนที่มนุษย์จะทำร้ายข้าวโดยตีข้าว ขายข้าว หรือไม่รู้คุณค่าข้าว และช่วงหลังจากที่มนุษย์ได้ประพาศิผิตต่อข้าว ดังนั้นการ *ทำร้าย-ไม่ทำร้าย* ข้าว หรือการ *รู้คุณค่า-ไม่รู้คุณค่า* ข้าว จึงเป็นเงื่อนไขสองด้านที่จะส่งผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์ในเรื่องของ *ความอุดมสมบูรณ์-ความอดอยากขาดแคลน* ซึ่งเป็นภาวะที่ตรงข้ามกัน

5.1.3 คู่ตรงข้ามที่สะท้อนผ่านเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในตำนานสุริยคราสและจันทรคราส

ตำนานสุริยคราสและจันทรคราส มีแบบเรื่องกว้าง ๆ จำแนกได้ 4 แบบเรื่อง คือ แบบเรื่องกบกินเดือนกินตะวัน แบบเรื่องราหูอมจันทร์ แบบเรื่องพี่น้องทะเลาะกัน และ แบบเรื่องพี่น้องไปเยี่ยมเยียนกัน เนื้อหาที่ปรากฏซ้ำ ได้แก่

- ก) ราหูและกบมีสถานภาพต่ำกว่าพระอาทิตย์พระจันทร์
- ข) ราหู (หรือน้อง) ทำผิดจึงถูกลงโทษและอาฆาตพระอาทิตย์พระจันทร์
- ค) ราหู กบ พระอาทิตย์ พระจันทร์บงแสงกัน
- ง) พระอาทิตย์พระจันทร์พ้นจากอุปราคา

จากการวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในตำนานสุริยคราสและจันทรคราส พบว่ามักเริ่มเรื่องโดยเล่าถึง ราหูและกบว่าเป็นตัวละครที่มีสถานภาพต่ำกว่าพระอาทิตย์พระจันทร์ เพราะเมื่อเป็นมนุษย์นั้น ราหูหรือกบเป็นน้องคนสุดท้องหรือเป็นคนใช้ของอาทิตย์และจันทร์ บางแบบเรื่องก็เล่าว่า ราหูเป็นอสูร ส่วนพระอาทิตย์พระจันทร์เป็นเทพ หรือเล่าว่ากบอยู่ในเมืองลุ่ม ส่วนตะวันและเดือนอยู่ในเมืองฟ้า ต่อมา ราหู หรือน้อง ได้ทำผิด ซึ่งอาจเป็นเพราะไปขโมยกิน น้ำทิพย์ ลืมทัพพีที่จะใช้ตักบาตร หรืออื่น ๆ ทำให้ ถูกลงโทษ และอับอายผู้คน จึง อาฆาตเค้น พระอาทิตย์ พระจันทร์ หลังจากที่ตายไปเป็นราหูหรือกบ เมื่อเห็นพระอาทิตย์พระจันทร์จึง เข้าบัง แสง โดยการเข้าไป คาบ,กลืน,อม หรือ กิน แต่ก็มิบังสำนวนที่เล่าในทางตรงกันข้ามว่า ราหู พระอาทิตย์ พระจันทร์นั้นเมื่อเป็นมนุษย์เป็นพี่น้องที่รักกัน เมื่อมาเกิดในชาตินี้จึง ไปเยี่ยมเยียนกัน ด้วยความรักทำให้เกิดการบังแสงกัน และต่างจบลงด้วยการเล่าว่าเมื่อเกิดอุปราคาขึ้นนั้นก็ได้มีการ ช่วยเหลือพระอาทิตย์พระจันทร์ให้พ้นอุปราคา

คู่ตรงข้ามที่สะท้อนจากเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในตำนานสุริยคราสและจันทรคราส ได้แก่

ก) คู่ตรงข้ามระหว่าง พี่-น้อง หรือ นาย-คนใช้ (ข้าใช้) ด้วยมักเล่าว่าราหูและกบนั้นมีสถานภาพต่ำกว่าอาทิตย์และจันทร์ โดยอาจเป็นน้องคนสุดท้องหรือเป็นคนใช้ของอาทิตย์และจันทร์ พี่หรือนายจึงเป็นตัวละครที่มีสถานภาพสูง ตรงข้ามกับ น้องหรือคนใช้ซึ่งมีสถานภาพที่ต่ำกว่า

ข) คู่ตรงข้ามระหว่าง เมืองฟ้า (ฟ้า) - เมืองลุ่ม (โลก) ด้วยเรื่องราวเล่าถึงกบในเมืองลุ่มขึ้นไปกินเดือนและตะวันในเมืองฟ้า หรือเล่าถึงพี่น้องคืออาทิตย์จันทร์และราหูที่อยู่ในเมืองลุ่มสัมพันธ์กับคู่ตรงข้าม การเกิด-การตาย กล่าวคือเมื่อทั้งสามตายไป ก็ได้ไปเกิดเป็นพระอาทิตย์ พระจันทร์ และราหูอยู่ในเมืองฟ้า จึงสะท้อนให้เห็นคู่ตรงข้ามระหว่างเมืองฟ้าที่อยู่ตรงข้ามกับเมืองลุ่มหรือโลก

ค) คู่ตรงข้ามระหว่าง ความมืด-ความสว่าง การเกิดอุปราคาทำให้เกิดความมืดชั่วขณะ ตรงข้ามกับภาวะปกติที่จะมีความสว่างจากพระอาทิตย์หรือพระจันทร์ยาวนานในแต่ละวัน

ง) คู่ตรงข้ามระหว่าง การรักกัน-การทะเลาะกัน เป็นความสัมพันธ์แบบคู่ตรงข้ามในการอธิบายสาเหตุการเกิดอุปราคาว่าอาจเกิดจากพี่น้องที่รักกัน ไปเยี่ยมเยียนกันซึ่งตรงข้ามกับการที่พี่น้องทะเลาะกันและไปแก้แค้นกัน

5.1.4 คู่ตรงข้ามที่สะท้อนผ่านเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในตำนานฝน

ตำนานฝน มีแบบเรื่องกว้าง ๆ 3 แบบเรื่อง ได้แก่ แบบเรื่องฝนเกิดจากการบันดาลของเทพเจ้าหรือเทวดา แบบเรื่องฝนเกิดจากความขัดแย้งของเทวดา และ แบบเรื่องฝนเกิดจากความช่วยเหลือของผู้วิเศษ เนื้อหาที่ปรากฏซ้ำได้แก่

- ก) มีผู้ที่ทำหน้าที่บันดาลหรือดูแลฝน
- ข) เมืองมนุษย์เกิดความแห้งแล้ง
- ค) การต่อสู้กันหรือการติดต่อกับผู้ที่ทำหน้าที่บันดาลหรือดูแลฝนทำให้ฝนตก

จากการวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในตำนานฝนทำให้ทราบเรื่องราวของการเกิดฝนว่าสาเหตุที่ฝนตกนั้นมาจากการบันดาลของเทพเจ้าหรือเทวดา เช่น แถนที่ขอมให้นาคลงเล่นน้ำในเมืองฟ้าจึงทำให้ฝนตก หรือเทพเจ้าที่ดูแลฝนของคนไทยแต่ละกลุ่มบันดาลให้ฝนตกลงมา แต่ต่อมาเมื่อเทพเจ้าไม่พอใจมนุษย์จึงไม่ขอมบันดาลฝนมาให้เหมือนเช่นเคย เมืองมนุษย์จึงเกิดความแห้งแล้ง จึงต้องมีผู้ช่วยเหลือมนุษย์โดยขึ้นไปต่อสู้กับผู้ที่ทำหน้าที่บันดาลฝน เช่น พญาคันคากขึ้นไปรบกับพระยาแถน หรือพ่อโตขึ้นไปทำรบกับเทพเจ้าแห่งฟ้าร้องบนสวรรค์ ซึ่งปรากฏว่าผู้ที่ขึ้นไปทำรบมักจะเอาชนะเทพเจ้าได้และสั่งให้เทพเจ้าส่งฝนลงมายังโลกมนุษย์ หรือไม่เช่นนั้นผู้ช่วยเหลือมนุษย์ก็จะติดต่อกับผู้ที่ทำหน้าที่บันดาลหรือดูแลฝนจึงทำให้ฝนตก เช่น พระโพธิสัตว์เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระยาปลาช่อนได้ตั้งสัจจาธิษฐานให้ปีชุนนะเทวมุตรและวลาหกเทวมุตรบันดาลให้ฝนตกลงมา เป็นต้น นอกจากนี้ บางสำนวนก็เล่าว่าการที่เมฆลาต่อสู้กับรามสูร หรือเทวดาต่อสู้กับผี ก็เป็นเหตุให้ต่อมามีฝนตกลงมายังโลกอีกด้วย

คู่ตรงข้ามที่สะท้อนจากเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในตำนานฝน ได้แก่

ก) คู่ตรงข้ามระหว่าง อำนาจเหนือธรรมชาติ-มนุษย์ ด้วยตำนานฝนเล่าว่า อำนาจเหนือธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็น แถน นาค หรือเทพเจ้าของคนไทยกลุ่มต่าง ๆ บันดาลฝนมาให้มนุษย์ แถนจึงมีภาวะของผู้สร้างตรงข้ามกับมนุษย์ที่ไม่มีภาวะดังกล่าว ส่วนตำนานฝนที่เล่าว่าเมื่ออำนาจเหนือธรรมชาติไม่ส่งฝนมายังโลก พ่อโตซึ่งเป็นมนุษย์ก็ขึ้นไปรบกับอำนาจเหนือธรรมชาติ ก็สะท้อนให้เห็นว่า พ่อโตหรือมนุษย์เป็นตัวละครในฝ่ายที่ตรงกันข้ามกับอำนาจเหนือธรรมชาติ

ข) คู่ตรงข้ามระหว่าง ฟ้า-ดิน ด้วยตำนานฝนสะท้อนให้เห็นว่าฝนจากเมืองฟ้าได้ตกลงมายังโลก คือจากฟ้ามาสู่ดินซึ่งอยู่คนละด้านกันตามระบบ

จักรวาลแบบไทย-ไท ฝนจึงเป็นตัวเชื่อมระหว่างฟ้าซึ่งตรงข้ามกับดิน

ก) คู่ตรงข้ามระหว่าง *ความพอใจ-ไม่พอใจ* ด้วยตำนานฝนผูกเรื่องว่า หากเทพเจ้าพอใจมนุษย์ก็จะบันดาลฝนให้ แต่หากไม่พอใจก็จะไม่ยอมให้ฝนตกลงมายังโลก คู่ตรงข้ามนี้จึงเป็นเงื่อนไขที่มีความตรงข้ามกันว่าอำนาจเหนือธรรมชาติจะบันดาลฝนให้มนุษย์หรือไม่

ง) คู่ตรงข้ามระหว่าง *ฝนตก (ความอุดมสมบูรณ์)-ความแห้งแล้ง* คู่ตรงข้ามนี้เป็นผลหรือภาวะที่เกิดจากเงื่อนไขของอำนาจเหนือธรรมชาติว่ารู้สึก *พอใจ-ไม่พอใจ* มนุษย์

จ) คู่ตรงข้ามระหว่าง *ความเชื่อดั้งเดิม-พุทธศาสนา* เห็นได้จากการที่พระโพธิสัตว์คือพระยาคันคาก ได้ขึ้นไปรบกับพระยาแถน หรือการที่เทวดารบกับผีทำให้ฝนตกลงมายังโลก แถนหรือเทวดาจึงเป็นตัวละครฝ่ายพุทธที่ตรงข้ามกับพระยาแถนหรือผีที่เป็นตัวละครฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม

ฉ) คู่ตรงข้ามระหว่าง *ชาย-หญิง* เห็นได้จากการเรื่องราวของรามสูรและเมขลา ซึ่งสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์เชิงลบระหว่างยักษ์กับนางฟ้าอันเป็นความสัมพันธ์ของตัวละครที่มีเพศตรงข้ามกัน

5.1.5 คู่ตรงข้ามที่สะท้อนผ่านเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในตำนานวีรบุรุษ

ตำนานปรัมปราประเภทนี้สะท้อนให้เห็นว่า เรื่องราวของวีรบุรุษในภาคต่าง ๆ ของไทย อันได้แก่ พระเจ้าพรหมมหาราช พระนางจามเทวี ลวจักรราช ท้าวอุ่งขุนเจือง ขุนบรม พระร่วง พระเจ้าอุทอง พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช มีเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำ ๆ ร่วมกันในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

- ก) วีรบุรุษมักมีชาติกำเนิดแตกต่างจากคนธรรมดา
- ข) วีรบุรุษมีคุณลักษณะพิเศษต่างจากคนธรรมดา
- ค) วีรบุรุษได้ของคู่บุญบารมี
- ง) วีรบุรุษแสดงความสามารถหรือวีรกรรมทางใดทางหนึ่ง
- จ) วีรบุรุษไปสร้างบ้านแปลงเมืองหรือครองเมืองต่าง ๆ

จากการวิเคราะห์ทำให้ทราบว่า เรื่องราวของตำนานวีรบุรุษมักเริ่มต้นโดยการกล่าวถึงชาติกำเนิดของวีรบุรุษที่มีความแตกต่างจากคนธรรมดา โดยอาจจะมีสืบเชื้อสายมาจากฟ้าโดยตรงหรือฟ้าส่งให้ลงมาปกครองเมืองมนุษย์ สืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์หรือขุนนางเมืองต่าง ๆ

ทั้งยังอาจเป็นนางในคอกบัว หรือสืบเชื้อสายมาจากมนุษย์กับนางนาค ผีเสื้อ เทพธิดา ฯลฯ วิญญาณมักมีคุณลักษณะพิเศษต่างจากคนธรรมดา อาจเป็นเรื่องของการมีรูปร่าง มีความสามารถในการรับมิวจากสิทธิ์ เป็นต้น นอกจากนี้วิญญาณยังจะมีของคู่บุญบารมี เช่น ช้างเผือก ดาบ หรือของวิเศษอื่น ๆ ซึ่งวิญญาณจะได้ ใช้คุณลักษณะพิเศษของตนและของคู่บุญบารมีในการแสดงความสามารถหรือวิกรรมของตนให้เป็นที่ประจักษ์ ไม่ว่าจะเป็นในด้านการรบ การปกครอง การใช้สติปัญญาอันเฉียบแหลมในการแก้ไขปัญหา ฯลฯ หลังจากที่วิญญาณได้แสดงความสามารถและวิกรรมแล้วก็จะไป สร้างบ้านแปลงเมืองของตนขึ้นหรือได้ไปครองเมืองต่าง ๆ

คู่ตรงข้ามที่สะท้อนจากเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในตำนานวิญญาณ ได้แก่

- ก) คู่ตรงข้ามระหว่าง ฟ้า-ดิน ด้วยมีวิญญาณที่สืบเชื้อสายมาจากฟ้าโดยตรง ตรงข้ามกับคนธรรมดาที่เกิดจากมนุษย์ และอาศัยอยู่บนพื้นดิน
- ข) คู่ตรงข้ามระหว่าง อำนาจเหนือธรรมชาติ-มนุษย์ ด้วยวิญญาณอาจกำเนิดมาจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ คือ กษัตริย์ กับอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น นางนาคหรือผีเสื้อ ซึ่งเป็นตัวละครในฝ่ายที่ตรงข้ามกัน
- ค) คู่ตรงข้ามระหว่าง ผู้ปกครอง-ผู้ใต้ปกครอง หรือ กษัตริย์-พลเมือง ด้วยวิญญาณจะเป็นกษัตริย์ที่ฟ้าส่งให้ลงมาปกครองมนุษย์ หรือเป็นผู้ที่สืบเชื้อสายจากกษัตริย์และได้ครองเมืองต่าง ๆ ผู้ปกครองและกษัตริย์จึงมีหน้าที่ในการปกครองตรงข้ามกับผู้ใต้ปกครองหรือพลเมือง
- ง) คู่ตรงข้ามระหว่าง กลุ่มชน-กลุ่มชน เห็นได้จากความขัดแย้งในตำนานวิญญาณซึ่งมักเป็นการรบหรือการทำสงครามกันระหว่างชนกลุ่มหนึ่งกับชนต่างกลุ่ม ความสัมพันธ์ของกลุ่มชนทั้งสองนี้จึงมีความขัดแย้งหรือตรงข้ามกัน

5.1.6 คู่ตรงข้ามที่สะท้อนผ่านเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในตำนานเมือง

ตำนานปรัมปราประเภทนี้สะท้อนให้เห็นว่าเรื่องราวเกี่ยวแก่ความเป็นมาตลอดจนความรู้เรื่องและการล่มสลายของบ้านเมืองในภาคต่าง ๆ ของไทย มีเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำร่วมกันดังนี้

- ก) มนุษย์ในเมืองต่าง ๆ ประสบภัยพิบัติ
- ข) มีการอพยพไปตั้งบ้านเมืองใหม่
- ค) พญานาคหรือฤๅษีช่วยสร้างเมือง
- ง) มนุษย์ประพฤติดีด้วยเหตุต่าง ๆ ทำให้เมืองล่ม
- จ) มนุษย์บูชาและรักษาศีลทำให้เมืองรุ่งเรือง

จากการวิเคราะห์ทำให้ทราบว่า เรื่องราวโดยรวมของตำนานเมืองมักเริ่มต้นโดยกล่าวถึง การที่ *มนุษย์ในเมืองต่าง ๆ ประสบภัยพิบัติ* อาจเป็นเรื่องของการเกิดโรคระบาดหรือโรคทำขึ้นในเมือง หรือเป็นเรื่องของการรบหรือทำสงครามกันระหว่างชนกลุ่มต่าง ๆ ทำให้ต้องมีการอพยพไปตั้งบ้านเมืองใหม่ ซึ่ง *พญานาคหรือฤๅษีมักเข้ามามีบทบาทช่วยเหลือในการสร้างบ้านแปลงเมือง* เมืองที่สร้างขึ้นนี้ควรแก่กษัตริย์ผู้มีบุญมาเป็นผู้ปกครองจึงจะทำให้เมืองเจริญรุ่งเรือง แต่แล้วมนุษย์ในเมืองทั้งในระดับของผู้ปกครองและพลเมืองมักจะ *ประพฤติดีด้วยเหตุต่าง ๆ* จึงทำให้เมืองล่ม ไม่ว่าจะเป็นผู้ปกครองตัดสินใจคิดความอย่างไม่เป็นธรรมหรือไม่ซื่อสัตย์ ผู้คนกินสัตว์บางประเภท เช่น ตะพานน้ำเผือก ปลาตะเพียนเผือก ฟานเผือก กระรอกด่อน เป็นต้น สาเหตุต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้บ้านเมืองล่มลงซึ่งมักเล่าว่าพญานาคเป็นผู้มาทำลายเมือง โดยตำนานเมืองยังเน้นว่าผู้ที่กินเนื้อสัตว์ดังกล่าวนี้จะต้องตาย ส่วนผู้ที่ไม่กินจะรอดชีวิต หลังจากเมืองล่มแล้ว ฤๅษีอาจจะพาผู้คนที่รอดชีวิตอพยพไปตั้งบ้านเมืองใหม่อีกครั้ง สิ่งที่น่าอัศจรรย์ในตำนานเมืองก็คือ การที่ *ผู้คนพลเมืองบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่มือเมืองและรักษาศีลจะทำให้เมืองรุ่งเรือง* ซึ่งในทางตรงกันข้ามหากมนุษย์ละเลยไม่บูชาก็จะทำให้บ้านเมืองตกต่ำลงเช่นกัน

คู่ตรงข้ามที่สะท้อนจากเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในตำนานเมือง ได้แก่

ก) คู่ตรงข้ามระหว่าง *กลุ่มชน-กลุ่มชน* ด้วยตำนานเมืองมักเริ่มต้นโดยการกล่าวถึงภัยพิบัติที่เกิดขึ้นกับเมืองต่าง ๆ ซึ่งสาเหตุประการหนึ่งมาจากการรบหรือทำสงครามกันระหว่างชนกลุ่มหนึ่งกับชนกลุ่มอื่น ๆ กลุ่มชนเหล่านี้จึงมีความขัดแย้งกันหรืออยู่ในฝ่ายที่ตรงข้ามกัน

ข) คู่ตรงข้ามระหว่าง *อำนาจเหนือธรรมชาติ-มนุษย์* เห็นได้จากอำนาจเหนือธรรมชาติ คือ พญานาคมาช่วยในการสร้างเมือง ซึ่งในทางตรงกันข้ามหากมนุษย์กินสัตว์บางชนิดทำให้พญานาคไม่พอใจ พญานาคก็จะทำลายเมือง ดังนั้นคู่ตรงข้ามระหว่าง *อำนาจเหนือธรรมชาติ-มนุษย์* จึงสัมพันธ์กับเงื่อนไขของคู่ตรงข้ามระหว่าง *ความพอใจ-ความไม่พอใจ* และผลหรือภาวะที่จะเกิดขึ้นคือ *การสร้าง-การทำลาย*

ค) คู่ตรงข้ามระหว่าง *ผู้ปกครอง-ผู้ใต้ปกครอง* หรือ *กษัตริย์-พลเมือง* ด้วยตำนานเมืองนี้มักกล่าวถึงการทำกษัตริย์ต้องนำผู้คนต่อสู้กับบ้านเมืองอื่น ๆ พาพลเมืองตั้งบ้านเมืองใหม่ รวมทั้งการตัดสินใจให้ความให้แก่พลเมือง จึงเป็นคู่ตรงข้ามระหว่างผู้ที่มีหน้าที่ในการปกครองกับผู้ที่ถูกปกครอง หรือระหว่างผู้ที่มีสถานภาพสูงกว่ากับผู้ที่มีสถานภาพต่ำกว่า

ง) คู่ตรงข้ามระหว่าง *ความมีศีลธรรม-กับความไร้ศีลธรรม* ดำเนินเมืองผูกเรื่องให้เห็นว่า หากผู้ปกครองมีศีลธรรม ตัดสินคดีความอย่างเป็นธรรม หรือผู้คนพลเมืองรักษาศีล จะทำให้บ้านเมืองรุ่งเรือง แต่หากประพฤตินทางตรงกันข้าม บ้านเมืองก็จะล่มจม คู่ตรงข้ามคู่นี้จึงสัมพันธ์กับคู่ตรงข้ามระหว่าง *ความรุ่งเรือง-ความล่มจม, ความดกดำ* ของเมืองอันเป็นภาวะที่ตรงข้ามกัน

จ) คู่ตรงข้ามระหว่าง *การบูชา-การไม่บูชา* ดำเนินเมืองยังผูกเรื่องให้เห็นเช่นกันว่า หากมนุษย์บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเหนือธรรมชาติจนเป็นที่พอใจ เมืองก็จะรุ่งเรือง แต่หากประพฤตินทางตรงกันข้ามเมืองก็จะล่มจม คู่ตรงข้ามคู่นี้จึงสัมพันธ์กับคู่ตรงข้ามระหว่าง *ความรุ่งเรือง-ความล่มจม, ความดกดำ* ของเมืองและเงื่อนไข *ความพอใจ-ความไม่พอใจ* ของอำนาจเหนือธรรมชาติ

ฉ) คู่ตรงข้ามระหว่างเงื่อนไข *การกิน-การไม่กิน* ดำเนินเมืองผูกเรื่องให้เห็นว่า การกินหรือไม่กินสัตว์บางประเภทมีผลต่อภาวะ *การตาย-การมีชีวิตอยู่* ของมนุษย์ โดยแสดงให้เห็นว่า หากกินจะต้องตาย แต่หากไม่กินจะรอดชีวิต

ช) คู่ตรงข้ามระหว่าง *การอพยพ-การตั้งถิ่นฐาน* ดำเนินเมืองเน้นย้ำถึงสาเหตุของภัยพิบัติในบ้านเมืองเก่าทำให้ไร้ที่อยู่ จึงต้องอพยพ กับการตั้งถิ่นฐานในบ้านเมืองใหม่ซึ่งเป็นภาวะตรงข้ามกันในเรื่องของที่อยู่หรือดินแดน จึงกล่าวได้ว่าคู่ตรงข้ามนี้สะท้อนภาวะตรงข้ามของ *การไร้ที่อยู่-การมีที่อยู่*

5.1.7 คู่ตรงข้ามที่สะท้อนผ่านเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในตำนานพระธาตุ

ตำนานพระธาตุ มีการดำเนินเรื่องโดยอาจอ้างถึงเวลาใน 3 ช่วงสมัย แบ่งเป็น *ตำนานพระธาตุที่อ้างถึงเหตุการณ์เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้ายังทรงเป็นพระโพธิสัตว์* *ตำนานพระธาตุที่อ้างถึงเหตุการณ์เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้ายังมีพระชนม์ชีพ* และ *ตำนานพระธาตุที่อ้างถึงเหตุการณ์หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว* เนื้อหาที่ปรากฏซ้ำมีดังนี้

- ก) พระพุทธเจ้าเสด็จยังสถานที่ที่จะประดิษฐานพระธาตุในอนาคต
- ข) พระพุทธเจ้าทรงพบชนพื้นเมืองหรือเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง
- ค) พระพุทธเจ้าประทานเกศาธาตุและทรงมีพุทธทำนาย
- ง) ประดิษฐานพระบรมธาตุ
- จ) พระธาตุแสดงปาฏิหาริย์
- ฉ) มนุษย์ อมนุษย์ และเทวดา ฝ้าดูแลรักษาพระธาตุ

ตำนานพระศาสดัมักเริ่มต้นโดยกล่าวถึงเหตุการณ์ที่ พระพุทธองค์เสด็จมายังสถานที่ต่างๆ ในดินแดนไทย-ไท ที่จะประดิษฐานพระธาตุในอนาคต อาจเป็นเรื่องราวการเสด็จมาแต่ครั้งที่ทรงเป็นพระโพธิสัตว์หรือในพระชาติที่ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว การเสด็จมาในครั้งนั้นทำให้ทรงพบชนพื้นเมืองกลุ่มต่าง ๆ เช่น ลัวะ ขอม มอญ ยาง คนไต ม่าน มูเซอ ฮ่อ ฯลฯ หรือทรงพบเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น พบว่ายักษ์จะมาจับพระองค์กินเป็นอาหาร นาคมาแสดงอิทธิฤทธิ์หรือมาอุปัฏฐากพระองค์ หรือชนพื้นเมืองลี้เลไม่แน่ใจคิดว่าพระองค์ทรงเป็นยักษ์ ฯลฯ เหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้ต้องทรงปราบและสอนให้ผู้คนตลอดจนมนุษย์ทั้งหลายหันมายอมรับนับถือพุทธศาสนา แล้วจึง *ประทานเกศาธาตุและทรงมีพุทธทำนาย* ถึงอนาคตกาลของผู้คนที่ทรงได้พบหรือบ้านเมืองแห่งนั้น ในบางครั้งก็จะทรงประทับรอยพระบาทไว้ให้ด้วย หลังจากนั้น *ผู้คนที่ได้รับพระเกศาธาตุก็จะนำไปประดิษฐานไว้* โดยพระอินทร์จะออกมาช่วยในการประดิษฐาน พระเกศาดังกล่าว เมื่อพระพุทธองค์สั่งให้พระสาวกองค์ใดองค์หนึ่งเป็นมาผู้พระบรมธาตุมาสถาปนายังสถานที่ที่ประดิษฐานพระเกศาธาตุไว้แล้วก็จะเสด็จกลับเขตวัน หรือเสด็จต่อไปยังที่ต่าง ๆ เมื่อพระเจ้าอโศกครองราชย์หลังพุทธปรินิพพานแล้ว 218 ปี ก็จะไปโปรดให้ *ประดิษฐานพระธาตุเจดีย์* ยังสถานที่ประดิษฐานพระเกศาธาตุหรือสถานที่ที่ทรงมีพุทธทำนายเอาไว้ *พระธาตุจะแสดงปาฏิหาริย์* บรรดามนุษย์ อมนุษย์ และเทวดา ไม่ว่าจะเป็น ชนพื้นเมืองกลุ่มต่าง ๆ พุทธศาสนิกชน ยักษ์/กุมภภัณฑ์ เทวบุตร/เทวดา นาคราช ฤๅษี จะมากอบ *เฝ้าดูแลรักษาพระธาตุเจดีย์* ที่สถาปนาไว้ตามที่ต่าง ๆ

คู่ตรงข้ามที่สะท้อนจากเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในตำนานพระธาตุ ได้แก่

ก) คู่ตรงข้ามระหว่าง *ความเชื่อดั้งเดิม-พุทธศาสนา* ตำนานพระธาตุได้สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์เชิงลบระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา ผ่านเรื่องราวที่ยักษ์หรือนาคจะมาจับพระพุทธเจ้ากินเป็นอาหารหรือมาแสดงอิทธิฤทธิ์ให้เห็นอกว่าพระพุทธเจ้าอันแสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งกันระหว่างฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมคือ นาค ยักษ์ กับฝ่ายพุทธศาสนาคือพระพุทธเจ้า แต่ในทางตรงกันข้ามตอนท้ายเรื่องก็ได้แสดงความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่าง *ความเชื่อดั้งเดิม-พุทธศาสนา* โดยการที่ฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม เช่น ยักษ์/กุมภภัณฑ์ เทวบุตร/เทวดา นาคราช ฤๅษี ได้เปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้เฝ้าดูแลรักษาพระธาตุเจดีย์แห่งต่าง ๆ

ข) คู่ตรงข้ามระหว่าง *พุทธศาสนา-ชนพื้นเมืองที่ยังนับถือความเชื่อดั้งเดิม* คู่ตรงข้ามนี้เห็นได้จากการที่ชนพื้นเมืองที่ยังไม่รู้จักพระพุทธเจ้าคิดว่าพระพุทธองค์เป็นยักษ์ จึงได้ทรงสอนให้หันมานับถือพุทธศาสนา สุดท้ายชนพื้นเมืองเหล่า

นี้ก็ได้นำมาเชื่อมโยงในพุทธศาสนา กลายเป็นผู้เฝ้าดูแลรักษาพระธาตุเจดีย์เช่นเดียวกับอำนาจเหนือธรรมชาติต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น

ค) คู่ตรงข้ามระหว่าง *การนับถือ-การไม่นับถือ* เป็นคู่ตรงข้ามที่สะท้อนจากพฤติกรรมของอำนาจเหนือธรรมชาติและชนพื้นเมืองกลุ่มต่าง ๆ ที่มีต่อพุทธศาสนา จากที่ไม่นับถือพุทธศาสนาในตอนแรก ให้เปลี่ยนมาเป็นการนับถือพุทธศาสนาได้ในที่สุด

5.1.8 คู่ตรงข้ามที่สะท้อนผ่านเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในตำนานพระพุทธรบาท

ตำนานพระพุทธรบาท มีการดำเนินเรื่องที่สัมพันธ์กับตำนานพระธาตุ ด้วยเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จประพาสเทศาธาตุยงที่ต่าง ๆ นั้น บางสถานที่ก็ได้ประทับรอยพระบาทไว้ด้วย เนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในตำนานปรัมปราประเภทนี้จึงคล้ายคลึงกับเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในตำนานพระธาตุ ดังนี้

- ก) พระพุทธเจ้าเสด็จมายังดินแดนไทย-ไท
- ข) พระพุทธเจ้าทรงพบเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง
- ค) พระพุทธเจ้าทรงประทับรอยพระบาทและทรงมีพุทธทำนาย
- ง) รอยพระบาทปรากฏหลังพุทธปรินิพพาน
- จ) ผู้คนไปสักการะบูชารอยพระพุทธรบาทและสร้างศาสนสถาน

เนื้อความในตำนานพระพุทธรบาทมีลักษณะเดียวกับตำนานพระธาตุ คือ จะกล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าเสด็จมายังดินแดนไทย-ไท จากนั้นจะทรงพบเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง และทรงประทับรอยพระบาทและทรงมีพุทธทำนาย โดยอาจทรงประทับรอยพระบาทเพราะทราบว่าสถานที่แห่งนั้นมีรอยพระบาทของพระอดีตพุทธเจ้าประดิษฐานอยู่ หรือทรงประทับรอยพระบาทเพื่อให้เป็นที่สักการะของมนุษย์ อมนุษย์ หรือสัตว์ต่าง ๆ โดยรอยพระบาทเหล่านี้จะปรากฏหลังจากเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว เมื่อรอยพระบาทปรากฏ เทวดาจะคลงใจหรือชักนำให้ชาวบ้านหรือนายพรานเป็นผู้ไปพบเห็น เมื่อผู้คนทราบว่ามียรอยพระพุทธรบาทปรากฏก็จะไปสักการะบูชาและสร้างศาสนสถานขึ้น

เนื่องจากคู่ตรงข้ามในตำนานพระพุทธรบาทเป็นคู่ตรงข้ามชุดเดียวกับที่พบในตำนานพระธาตุ ได้แก่ คู่ตรงข้ามระหว่าง *ความเชื่อดั้งเดิม-พุทธศาสนา*, *พุทธศาสนา-ชนพื้นเมืองที่ยังนับถือความเชื่อดั้งเดิม* และ *การนับถือ-การไม่นับถือ* ผู้วิจัยจึงจะไม่กล่าวซ้ำในที่นี้

5.1.9 คู่ตรงข้ามที่สะท้อนผ่านเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในตำนานพระพุทธรูป

ตำนานพระพุทธรูปมีแนวเรื่องใหญ่ ๆ แบ่งออกเป็น 2 แนวคือตำนานพระพุทธรูปที่ดำเนินเรื่องตามแบบตำนานพระธาตุ และ ตำนานพระพุทธรูปที่มีได้ดำเนินเรื่องตามแบบตำนานพระธาตุ

ตำนานพระพุทธรูปที่ดำเนินเรื่องตามแบบตำนานพระธาตุ มีเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำ ดังนี้

- ก) พระพุทธเจ้าเสด็จมายังดินแดนไทย-ไท
- ข) พระพุทธเจ้าทรงพบชนพื้นเมืองหรือเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง
- ค) พระพุทธเจ้าโปรดเทศนา แสดงปาฏิหาริย์ ประทานเภสัชธาตุ ทรงมีพุทธทำนาย หรือทรงประทับแรม
- ง) ชาวบ้านช่วยกันสร้างวัดและพระพุทธรูปขึ้น

ตำนานพระพุทธรูปที่มีได้ดำเนินเรื่องตามแบบตำนานพระธาตุ มีเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำ ดังนี้

- ก) พระพุทธรูปสร้างขึ้นด้วยความพิเศษประการใดประการหนึ่ง
- ข) พระพุทธรูปได้รับการอัญเชิญสู่สุวรรณภูมิโดยเรือสำเภาและได้แสดงปาฏิหาริย์
- ค) มีการขอหรือแย่งชิงพระพุทธรูปเพื่อนำไปประดิษฐานยังเมืองต่าง ๆ

ด้วยเหตุที่ ตำนานพระพุทธรูปที่ดำเนินเรื่องตามแบบตำนานพระธาตุ มีเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำและคู่ตรงข้ามทำนองเดียวกับตำนานพระธาตุและตำนานพระพุทธรูปดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้วิจัยจึงจะขอกำหนดถึงแต่เฉพาะ ตำนานพระพุทธรูปที่มีได้ดำเนินเรื่องตามแบบตำนานพระธาตุ เท่านั้น ซึ่งมีเรื่องราวโดยรวมว่า พระพุทธรูปมักสร้างขึ้นด้วยความพิเศษประการใดประการหนึ่ง และสร้างขึ้นในลังกาทวีปหรือชมพูทวีปก่อนที่จะมีการอัญเชิญมาประดิษฐานยังดินแดนสุวรรณภูมิ ความพิเศษดังกล่าวอาจเป็นเรื่องของวัตถุที่นำมาสร้างเป็นพระพุทธรูปหรือผู้สร้าง เช่นอาจสร้างมาจาก แก้วมรกต หินนิลกาฬ โดยผู้ช่วยเหลือในการสร้างจนสำเร็จคือพระอินทร์ พระวิษณุกรรม พญานาค เป็นต้น พระพุทธรูปสำคัญองค์ต่าง ๆ มักได้รับการอัญเชิญสู่สุวรรณภูมิโดยเรือสำเภาและได้แสดงปาฏิหาริย์ โดยมักเล่าว่า เกิดเหตุการณ์เรือแตกและพระพุทธรูปเสด็จมาขึ้นยังในดินแดนสุวรรณภูมิเอง หรือแสดงปาฏิหาริย์ให้ฝนตกลงมาในระหว่าง

ทางที่อัญเชิญเสด็จ เมื่อพระพุทธรูปเสด็จมายังดินแดนสุวรรณภูมิแล้ว กษัตริย์เมืองต่าง ๆ ก็จะขอหรือแย่งชิงพระพุทธรูปเพื่อนำไปประดิษฐานยังเมืองของตน สุดท้ายพระพุทธรูปสำคัญหลายองค์จะไปประดิษฐานยังเมืองเชียงใหม่

คู่ตรงข้ามที่สะท้อนจากเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในตำนานพระพุทธรูปที่มีได้ดำเนินเรื่องตามแบบตำนานพระธาตุ ได้แก่

ก) คู่ตรงข้ามระหว่าง ความเชื่อดั้งเดิม-พุทธศาสนา ดังจะเห็นว่าพระพุทธรูปสำคัญบางองค์สร้างสำเร็จได้โดยได้รับความช่วยเหลือจากอำนาจเหนือธรรมชาติ คือ พญานาค ซึ่งเป็นตัวละครในฝ่ายของความเชื่อดั้งเดิมที่เปลี่ยนแปลงบทบาทอย่างตรงกันข้ามคือหันมายอมรับนับถือพุทธศาสนา

ข) คู่ตรงข้ามระหว่าง กลุ่มชน-กลุ่มชน ด้วยตำนานพระพุทธรูปมักเล่าถึงเหตุการณ์หลังจากพระพุทธรูปประดิษฐานยังดินแดนสุวรรณภูมิแล้วว่ามี การขอพระพุทธรูปจากเมืองที่เป็นไมตรีกัน หรือในทางตรงกันข้ามก็มีการแย่งชิงพระพุทธรูปสำคัญของกษัตริย์เมืองต่าง ๆ อันแสดงให้เห็นความขัดแย้งกันระหว่างชนผู้เป็นเจ้าของพระพุทธรูปในช่วงเวลานั้นกับชนต่างกลุ่มที่ต้องการพระพุทธรูปไปประดิษฐานยังบ้านเมืองของตนซึ่งเป็นกลุ่มชนที่มีความตรงข้ามกัน

จากการวิเคราะห์คู่ตรงข้ามจากเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในตำนานปรัมปราไทยข้างต้นนี้ พบคู่ตรงข้ามในตำนานปรัมปราไทยประเภทต่าง ๆ ดังนี้

ตำนานสร้างโลก คู่ตรงข้ามที่พบได้แก่

ฟ้า (เมืองบน, เมืองฟ้า) – ดิน (เมืองลุ่ม, โลก)

อำนาจเหนือธรรมชาติ – มนุษย์

ผู้ปกครอง (กษัตริย์) – ผู้ถูกปกครอง (พลเมือง)

ความสว่าง – ความมืด

การมีความสัมพันธ์ระหว่างฟ้าและดิน – การตัดความสัมพันธ์ระหว่างฟ้าและดิน

การเกิด – การตาย

การสร้าง – การทำลาย

ความพอใจ – ความไม่พอใจ

การเชื่อฟัง (การบูชา) – การไม่เชื่อฟัง (การไม่บูชา)

ชาย – หญิง

ตำนานข้าว คู่ตรงข้ามที่พบ ได้แก่

เมืองฟ้า (ฟ้า) - เมืองลุ่ม (โลก)
 อำนาจเหนือธรรมชาติ - มนุษย์
 ความเชื่อดั้งเดิม - พุทธศาสนา
 ความอุดมสมบูรณ์ - ความอดอยากขาดแคลน
 การรู้จัก - การไม่รู้
 การไม่ทำร้าย - การทำร้าย

ตำนานสุริยคราสและจันทรคราส คู่ตรงข้ามที่พบ ได้แก่

ที่ - น้อย
 นาย - คนใช้ (ข้าใช้)
 เมืองฟ้า (ฟ้า) - เมืองลุ่ม (โลก)
 การเกิด - การตาย
 ความสว่าง - ความมืด
 การรักกัน - การทะเลาะกัน

ตำนานฝน คู่ตรงข้ามที่พบ ได้แก่

อำนาจเหนือธรรมชาติ - มนุษย์
 ฟ้า - ดิน
 ความพอใจ - ไม่พอใจ
 ฝนตก (ความอุดมสมบูรณ์) - ความแห้งแล้ง
 ความเชื่อดั้งเดิม - พุทธศาสนา
 ชาย - หญิง

ตำนานวีรบุรุษ คู่ตรงข้ามที่พบ ได้แก่

ฟ้า - ดิน
 อำนาจเหนือธรรมชาติ - มนุษย์
 ผู้ปกครอง (กษัตริย์) - ผู้ใต้ปกครอง (พลเมือง)
 กลุ่มชน - กลุ่มชน

ตำนานเมือง คู่ตรงข้ามที่พบ ได้แก่

กลุ่มชน - กลุ่มชน
 อำนาจเหนือธรรมชาติ - มนุษย์
 ความพอใจ - ความไม่พอใจ
 การสร้าง - การทำลาย
 ผู้ปกครอง (กษัตริย์) - ผู้ใต้ปกครอง (พลเมือง)
 ความมีศีลธรรม - ความไร้ศีลธรรม
 ความรุ่งเรือง - ความล้มจน, ความตกต่ำ
 การบูชา - การไม่บูชา
 การไม่กิน - การกิน
 การตาย - การมีชีวิตอยู่
 การอพยพ (การไร้ที่อยู่) - การตั้งถิ่นฐาน (การมีที่อยู่)

ตำนานพระธาตุ คู่ตรงข้ามที่พบ ได้แก่

ความเชื่อดั้งเดิม - พุทธศาสนา
 พุทธศาสนา - ชนพื้นเมืองที่ยังนับถือความเชื่อดั้งเดิม
 การนับถือ - การไม่นับถือ

ตำนานพระพุทธรูป คู่ตรงข้ามที่พบ ได้แก่

ความเชื่อดั้งเดิม - พุทธศาสนา
 พุทธศาสนา - ชนพื้นเมืองที่ยังนับถือความเชื่อดั้งเดิม
 การนับถือ - การไม่นับถือ

ตำนานพระพุทธรูป คู่ตรงข้ามที่พบ ได้แก่

ความเชื่อดั้งเดิม - พุทธศาสนา
 พุทธศาสนา - ชนพื้นเมืองที่ยังนับถือความเชื่อดั้งเดิม
 การนับถือ - การไม่นับถือ
 กลุ่มชน - กลุ่มชน

เมื่อประมวลคู่ตรงข้ามต่าง ๆ เหล่านี้เข้าไว้ด้วยกัน พบว่า สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ ได้แก่

คู่ตรงข้ามที่แสดง ความสัมพันธ์ของตัวละคร	คู่ตรงข้ามที่แสดง เงื่อนไขของตัวละคร	คู่ตรงข้ามที่แสดง ผลหรือภาวะที่เกิดขึ้น
อำนาจเหนือธรรมชาติ – มนุษย์ ความเชื่อดั้งเดิม – พุทธศาสนา พุทธศาสนา (พระพุทธเจ้า) – ชนพื้นเมืองที่ยังนับถือความเชื่อดั้งเดิม พี่ – น้อง นาย – คนใช้ (ข้าใช้) ผู้ปกครอง – ผู้ถูกปกครอง (กษัตริย์) (พลเมือง) ชาย – หญิง กลุ่มชน – กลุ่มชน	ความพอใจ – ความไม่พอใจ การเชื่อฟัง – การไม่เชื่อฟัง การบูชา – การไม่บูชา การรู้คุณ – การไม่รู้คุณ การรักกัน – การทะเลาะกัน การไม่กิน – การกิน การไม่ทำร้าย – การทำร้าย การนับถือ – การไม่นับถือ ความมีศีลธรรม – ความไร้ ศีลธรรม	การมีความสัมพันธ์กับฟ้า – การตัด ความสัมพันธ์กับฟ้า ฟ้า (เมืองฟ้า) – ดิน (เมืองลุ่ม) ความสว่าง – ความมืด การเกิด – การตาย การมีชีวิตอยู่ – การตาย การสร้าง – การทำลาย ความอุดมสมบูรณ์ – ความอดอยาก ขาดแคลน ความอุดมสมบูรณ์ (ฝน) – ความ แห้งแล้ง ความรุ่งเรือง – ความล่มจม, ความ ตกต่ำ การอพยพ – การตั้งถิ่นฐาน (การไร้ที่อยู่) (การมีที่อยู่)

คู่ตรงข้ามที่วิเคราะห์ได้เหล่านี้ทำให้เห็นว่า ระบบคิดแบบคู่ตรงข้ามซึ่งเลวี-สเตรสส์กล่าวว่า เป็นระบบคิดสากลของมนุษย์นั้น เป็นตรรกะที่มีปรากฏในตำนานปรัมปราไทย โดยมีการเลือกใช้ตัวละครที่มีความสัมพันธ์แบบคู่ตรงข้ามและมีการผูกเรื่องด้วยตรรกะแบบตรงกันข้ามดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงแล้วในตอนต้น

จากตารางนี้ทำให้เห็นว่า ในแง่ของตัวละคร ตำนานปรัมปราไทยได้สะท้อนให้เห็นระบบคิดสากลของมนุษย์โดยนำเสนอผ่าน คู่ตรงข้ามที่แสดงความสัมพันธ์ของตัวละคร หรือคู่ของตัวละครที่มีความตรงข้ามกัน ได้แก่ อำนาจเหนือธรรมชาติ-มนุษย์ ซึ่งอำนาจเหนือธรรมชาติมักมีภาวะของผู้สร้าง และอยู่ในเมืองฟ้า ตรงข้ามกับมนุษย์ซึ่งไม่มีภาวะของผู้สร้างแต่เป็นผู้ถูกสร้างให้อยู่ในเมืองลุ่มหรือโลก ความเชื่อดั้งเดิม-พุทธศาสนา ซึ่งเป็นความเชื่อที่ตรงข้ามกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมซึ่งเป็นศาสนาเก่ากับพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาใหม่ที่เผยแผ่เข้ามายังดินแดนไทย-ไท พุทธศาสนา (พระพุทธเจ้า)-ชนพื้นเมืองที่ยังนับถือความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งมีความตรงข้ามกัน ในฐานะของผู้ที่เข้ามาเผยแผ่ศาสนาใหม่กับผู้ที่นับถือศาสนาเก่า พี่-น้อง, นาย-คนใช้ (ข้าใช้) และ ผู้ปกครอง (กษัตริย์)-ผู้ถูกปกครอง (พลเมือง) ซึ่งมีความตรงกันข้ามในแง่ที่ว่า ฝ่ายหนึ่งมีสถานภาพสูงกว่า แต่อีกฝ่ายหนึ่งมีสถานภาพที่ต่ำกว่า ชาย-หญิง ซึ่งตรงข้ามกันโดยเพศ และ กลุ่มชน-กลุ่มชน ซึ่งมีความตรงข้ามกันระหว่างความเป็นกลุ่มเดียวกันเองกับความเป็นชนกลุ่มอื่น ซึ่งในตำนาน

ปรัมปราไทย เรื่องราวของคู่ตัวละครเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ที่มีต่อกันทั้งในเชิงบวก (+) และเชิงลบ (-) ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับการผูกเรื่องว่าจะให้เรื่องดำเนินไปในทางดี (+) หรือทางร้าย (-) อันเป็นการดำเนินไปตามตรรกะของระบบคิดแบบคู่ตรงข้าม

ในแง่ของการผูกเรื่อง เรื่องราวในตำนานปรัมปราไทยมักจะดำเนินไปโดยให้ภาพเปรียบเทียบเป็นสองด้าน ทั้งในด้านของพฤติกรรมของตัวละครหรือเงื่อนไขที่ตัวละครได้เลือกกระทำและในด้านของผลที่เกิดขึ้นจากการเลือกทำตามเงื่อนไขต่าง ๆ คู่ตรงข้ามที่แสดงเงื่อนไขของตัวละคร และ คู่ตรงข้ามที่แสดงผลหรือภาวะที่เกิดขึ้น ได้สะท้อนให้เห็นระบบคิดแบบ “เป็นคู่” ของบรรพชนไทย ดังจะเห็นได้ว่า หากเรื่องดำเนินไปในเชิงบวก เช่น อำนาจเหนือธรรมชาติเกิดความพอใจ เพราะมนุษย์ได้ทำตามเงื่อนไขคือ เชื่อฟัง, บูชา, รู้คุณ, ไม่กิน หรือไม่ทำร้าย อำนาจเหนือธรรมชาติ ผลที่เกิดขึ้นก็จะเป็นไปในทางบวกคือ มนุษย์จะยังคงมีหรือได้รับ ความสัมพันธ์กับฟ้า, ความสว่าง, การมีชีวิตอยู่, การสร้าง, ความอุดมสมบูรณ์ และ ฝน จากอำนาจเหนือธรรมชาติ แต่หากมนุษย์ทำตามเงื่อนไขที่ตรงกันข้าม คือ ไม่เชื่อฟัง, ไม่บูชา, ไม่รู้คุณ, กิน หรือ ทำร้าย อำนาจเหนือธรรมชาติ ผลที่เกิดขึ้นก็จะไปทางลบคือ จะเกิด การตัดความสัมพันธ์กับฟ้า, ความมืด, ความตาย, การทำลาย, ความอดอยากขาดแคลน และ ความแห้งแล้ง หรือ หากผู้ปกครองหรือกษัตริย์ทำตามเงื่อนไขในเชิงบวกคือ มีศีลธรรม ผลที่จะเกิดขึ้นก็คือเมืองจะมี ความรุ่งเรือง แต่ในทางตรงกันข้าม หากผู้ปกครองทำตามเงื่อนไขเชิงลบคือ ไร้ศีลธรรม ผลที่จะเกิดขึ้นก็คือ เมืองจะมีแต่ ความล่มจม, ความตกต่ำ เป็นต้น

ดังนั้น การวิเคราะห์คู่ตรงข้ามจากเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในตำนานปรัมปราไทยแต่ละประเภทในหัวข้อนี้ จึงทำให้ประจักษ์ว่า นอกจากคู่ตรงข้ามระหว่าง ความขัดแย้ง-การประนีประนอม, ผี-พุทธ, คนกลุ่มเดียวกัน-คนต่างกลุ่ม ซึ่งเป็นคู่ตรงข้ามสำคัญในตำนานปรัมปราไทยแล้ว ตัวละครและการผูกเรื่องในตำนานปรัมปราไทยประเภทต่าง ๆ ก็ได้สะท้อนให้เห็นว่า บรรพชนไทยได้ถ่ายทอดเรื่องราวเหล่านั้นผ่านตรรกะของระบบคิดแบบคู่ตรงข้ามอันเป็นระบบคิดสากลที่สะท้อนผ่านตำนานปรัมปราไทยเช่นกัน

อนึ่ง คู่ตรงข้ามที่เลวี-สเตราส์วิเคราะห์ได้จากตำนานปรัมปราของอเมริกันอินเดียนมีคู่ตรงข้ามหลักเพียง 1 คู่ระหว่าง ธรรมชาติ-วัฒนธรรม แต่คู่ตรงข้ามหลักที่ผู้วิจัยวิเคราะห์ได้จากตำนานปรัมปราไทยนั้นมีทั้ง ความขัดแย้ง-การประนีประนอม, ผี-พุทธหรือ ความเชื่อดั้งเดิม-พุทธศาสนา และ คนกลุ่มเดียวกัน-คนต่างกลุ่ม ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากตำนานปรัมปราในสังคมวัฒนธรรมของอเมริกันอินเดียนแตกต่างจากตำนานปรัมปราในสังคมวัฒนธรรมไทย ด้วยตำนานปรัมปราของอเมริกันอินเดียนที่เลวี-สเตราส์นำมาวิเคราะห์นั้นมักเป็นเรื่องเกี่ยวกับกำเนิดของสรรพสิ่งในธรรมชาติ หรือเป็น Myth of origin เช่นเรื่องกำเนิดของไฟ น้ำ หมูป่า ยาสูบ ดวงดาว ผู้หญิง การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ ซึ่งเป็นเรื่องราวของสังคมที่ยังใกล้ชิดอยู่กับธรรมชาติ

แตกต่างจากตำนานปรัมปราของไทยซึ่งมีหลายประเภทและมีเนื้อหาที่หลากหลายทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับธรรมชาติหรือปรากฏการณ์ธรรมชาติ การสร้างบ้านแปลงเมือง และการเผยแผ่เข้ามาของพุทธศาสนา อันทำให้เห็นว่าเป็นตำนานปรัมปราของสังคมที่มีความซับซ้อนกว่า จึงทำให้ผู้ตรงข้ามหลักที่วิเคราะห์ได้มีจำนวนมากกว่า อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ปรากฏในตำนานปรัมปราของทั้งสองสังคมวัฒนธรรมนี้ก็คือ การที่บรรพชนของทั้งสองวัฒนธรรมได้ถ่ายทอดตำนานปรัมปราผ่านตรรกะของระบบคิดแบบคู่ตรงข้ามร่วมกัน อันแสดงให้เห็นว่า แม้ว่าทั้งลักษณะของสังคมวัฒนธรรมและเนื้อหาของตำนานปรัมปราจะมีความแตกต่างกัน แต่ระบบคิดสากลของมนุษย์กลับเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ร่วมกันทั้งในตำนานปรัมปราของอเมริกันอินเดียนและตำนานปรัมปราไทย

5.2 ความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทย: ปมปัญหาและทางออกของบรรพชนไทย

สารสำคัญจากตำนานปรัมปราไทย ทั้งในเรื่องของความขัดแย้งทางความเชื่อทางศาสนา และความขัดแย้งระหว่างชนกลุ่มต่าง ๆ เป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในใจของบรรพชนไทย เมื่อพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาในดินแดนแถบนี้ และเมื่อผู้คนที่เข้ามาอยู่อาศัยในดินแดนแถบนี้ มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์มากขึ้นและเกิดความขัดแย้งกัน การที่สังคมไทยดำรงอยู่สืบมาได้ โดยที่ความขัดแย้งทั้งสองประการนี้มีได้เป็นปัญหาสำคัญเป็นเพราะบรรพชนไทยมีวิธีประนีประนอมความขัดแย้งดังกล่าวซึ่งเป็นภาพสะท้อนที่เราสามารถวิเคราะห์ได้จากตำนานปรัมปราไทย จากการศึกษาตำนานปรัมปราของทั้งสองสังคมวัฒนธรรมไทยในประเด็นของความขัดแย้งและการประนีประนอมนี้ทำให้ผู้วิจัยสามารถประมวลเหตุการณ์หลัก ๆ ที่บรรพชนไทยต้องการถ่ายทอดให้เราทราบได้ 3 เหตุการณ์ คือ

เหตุการณ์ที่ 1 – ตำนานปรัมปราไทยได้สะท้อนเรื่องราวให้เห็นว่า บรรพชนไทยเกิดปมปัญหาขัดแย้งในเรื่องน้ำ อาหาร และดินแดน อันเป็นผลมาจากการขัดแย้งกับอำนาจเหนือธรรมชาติ หรือความขัดแย้งระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง

เหตุการณ์ที่ 2 – ตำนานปรัมปราไทยได้สะท้อนเรื่องราวให้เห็นว่า พุทธศาสนาที่เผยแผ่เข้ามาในดินแดนไทย-ไท ได้แสดงบทบาทว่าสามารถเป็นทางออกของปัญหาในเรื่องน้ำ อาหาร และดินแดนได้

เหตุการณ์ที่ 3 – ตำนานปรัมปราไทยได้สะท้อนให้เห็นว่า บรรพชนไทยได้หันมานับถือพุทธศาสนาโดยได้หาจุดสมดุลในการนับถือศาสนาและการสร้างความสัมพันธ์กับชนกลุ่มต่าง ๆ

เหตุการณ์หลักทั้ง 3 เหตุการณ์นี้เมื่อนำมาเชื่อมโยงกัน ก็ทำให้เห็นโลกทัศน์ในการ ประนีประนอมความขัดแย้งของบรรพชนไทย โดยใช้พุทธศาสนาเป็นทางออกของปัญหา ในหัวข้อ นี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงรายละเอียดของเหตุการณ์หลักทั้ง 3 เหตุการณ์ที่ประมวลได้ และจะได้เชื่อมโยง ให้เห็นโลกทัศน์ของบรรพชนไทย-ไทในการประนีประนอมความขัดแย้งดังกล่าว โดยจำแนกออก เป็น 3 ประเด็น ดังนี้

5.2.1 น้ำ อาหาร และดินแดน: ปมปัญหาของบรรพชนไทย

5.2.2 พุทธศาสนา: ทางออกของปมปัญหาของบรรพชนไทย

5.2.3 ความสัมพันธ์อันสมดุล: มโนทัศน์ในการประนีประนอมความขัดแย้งของ บรรพชนไทย

5.2.1 น้ำ อาหาร และดินแดน: ปมปัญหาของบรรพชนไทย

เราได้กล่าวถึงเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำและคู่ตรงข้ามในตำนานปรัมปราไทยแต่ละ ประเภทมาแล้วในหัวข้อที่แล้ว หากเราย้อนกลับไปพินิจตำนานปรัมปราแต่ละประเภทอีกครั้ง โดยสนใจว่าความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในตำนานปรัมปราแต่ละประเภทนั้นมักเกี่ยวข้องกับเรื่องใด ก็ จะพบว่า ความขัดแย้งที่บรรพชนไทยได้ถ่ายทอดซ้ำ ๆ มักจะเกี่ยวข้องกับ น้ำ อาหาร และดินแดน ซึ่งปมปัญหาดังกล่าวนี้เป็นผลมาจากการที่มนุษย์ขัดแย้งกับอำนาจเหนือธรรมชาติ หรือการที่มนุษย์ เกิดความขัดแย้งระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง

หากเรามองย้อนกลับไปในบทที่ 4 ซึ่งผู้วิจัยได้วิเคราะห์กระบวนการทัศน์ของ พฤติกรรมสัญลักษณ์ในตำนานปรัมปราไทยที่แสดงความขัดแย้งและการยอมรับทางความเชื่อทาง ศาสนา โดยได้สรุปเป็นตารางเช่นเดียวกับที่เลวี-สเตราส์วิเคราะห์ตำนานปรัมปราเรื่องอีดิพัส ก็ จะเห็นว่าการที่มนุษย์ขัดแย้งกับอำนาจเหนือธรรมชาตินั้น มีความเกี่ยวข้องกับเรื่อง น้ำ อาหาร และ ดินแดน อย่างชัดเจน ผู้วิจัยขอยกตารางดังกล่าวมาแสดงให้เห็นชัดเจนอีกครั้งหนึ่งดังนี้

การนับถือความเชื่อดั้งเดิม		การนับถือพุทธศาสนา	
แถวที่ 1	แถวที่ 2	แถวที่ 3	แถวที่ 4
การยอมรับ อำนาจเหนือธรรมชาติ (+)	การขัดแย้ง กับอำนาจเหนือธรรมชาติ (-)	ความเชื่อดั้งเดิม ขัดแย้งกับพุทธศาสนา (-)	ความเชื่อดั้งเดิมและ พุทธศาสนายอมรับและ ผสมผสานกัน (+)
<p>พระผู้เป็นเจ้า-เทพแลงหลอน จอมแดนฟ้า-ปู่ย่า-แดน-ปู่เจ้า -ย่ามย่าบาช-ปู่โลโล สร้างโลก มนุษย์ สัตว์ พืช ส่งผู้ปกครองลงมาปกครอง ให้หลักในการปกครอง และสอนให้คนทำนา</p> <p>แม่โพสพอุทิศตนลงมาเกิด เป็นข้าว - ข้าวเมล็ดใหญ่บิณ มาสู่เรือนตนเอง</p> <p>มนุษย์บูชาแม่โพสพ ผีนา และทำขวัญข้าว</p> <p>กบขึ้น ไปกินเดือนกินตะวัน ทำให้แสงสว่างลดลงและ ฝนตก</p> <p>แล้งค่อน-แดน-นาค-เทพเจ้า แห่งฟ้า ทำให้ฝนตก</p> <p>นาคสร้างเมือง สร้างแม่น้ำ</p>	<p>มนุษย์ทำให้ปู่-ย่า-แดน-เทพ แห่งฟ้า-เทพเจ้าแห่งฟ้าร้อง- ผีฟ้า ไม่พอใจ อำนาจเหนือ ธรรมชาติจึงลงโทษโดยให้ ฝนแล้งหรือน้ำท่วมโลก</p> <p>มนุษย์เกียจคร้าน โลก และ ทำร้ายข้าว ขวัญข้าวจึงหนีไป ทำให้ผู้คนอดอยาก ส่วนเมล็ด เมล็ดข้าวมีเปลือกห่อหุ้ม ต้องสี ต้องตำ มนุษย์ต้อง เก็บเกี่ยวข้าวเอง</p> <p>มนุษย์นำตะพานน้ำเผือก- ปลาตะเพียนเผือก-เนื้อฟาน เผือก-กระรอกค่อน-ปลาหมอ ใหญ่ มาแบ่งกันกิน เมืองจึง ล่มลง คนที่กินต้องล้มตาย</p>	<p>ย่าขวัญข้าว-ปู่ขวัญข้าว- แม่โพสพ แข่งบารมีกับ พระพุทธรเจ้า ไม่ไหว พระพุทธรองค์</p> <p>พระยาคันคาก โทริสสัตว์ รบกับแดนเพื่อให้แดนยอม ให้ฝนตกลงมายังโลก</p> <p>พระพุทธรเจ้าเสด็จไปปราบ และสอนนาค-ยักษ์ ให้หันมา เลื่อมใสพุทธศาสนา</p>	<p>เทวดา-พรหม-ปุตถึงโคยะ สังกะสา-อิตถิโคยะสังกะสี สร้างโลก</p> <p>พระพุทธรเจ้าป็นปู่-ย่าขึ้นจาก เหงื่อ ไคลผสมน้ำและดิน ปู่-ย่าตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้า 5 พระองค์</p> <p>พระพุทธรเจ้าเห็นความสำคัญ ของขวัญข้าว ให้คนบูชา ขวัญข้าว ขวัญข้าวยอมไหว้ พระพุทธรเจ้า ส่วนแม่โพสพ สอนให้มนุษย์รู้จักนับถือ ข้าวคู่เดียวกับศาสนา</p> <p>ชนพื้นเมืองกลุ่มต่าง ๆ และ ฤๅษี นาค ยักษ์ เทวดา เป็น พุทธศาสนิกชนและอารักษ์ ที่คอยอุปถุภจากพระพุทธรเจ้า และคอยเฝ้าดูแลพุทธสถาน</p>

จากตารางนี้ เรื่องราวความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติที่
ประมวลได้จากตำนานปรัมปราไทยปรากฏในแถวที่ 2 ซึ่งประกอบด้วยหน่วยความคิดย่อย 3 หน่วย
คือ

หน่วยความคิดย่อยที่ 1- มนุษย์ทำให้ปู่-ย่า แดน เทพเจ้าแห่งฟ้า เทพเจ้าแห่งฟ้าร้อง
ผีฟ้า ไม่พอใจ อำนาจเหนือธรรมชาติจึงลงโทษโดยให้ฝนแล้งหรือน้ำท่วมโลก

จะเห็นได้ว่า หน่วยความคิดย่อยนี้สะท้อนให้เห็นปัญหาในเรื่อง “น้ำ” ซึ่งมักปรากฏในตำนานสร้างโลกและตำนานฝน กล่าวคือ ในตำนานสร้างโลกหากมนุษย์ไม่บูชาอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น ไม่ยอมส่งข้าวส่งปลาให้แดน แดนก็จะลงโทษโดยให้น้ำท่วมโลก ส่วนในตำนานฝน เมื่อมนุษย์ไม่บูชาแดนหรือทำให้แดนไม่พอใจ มนุษย์ก็ได้รับโทษโดยแดนจะไม่ยอมให้น้ำตกไปเล่นน้ำทำให้ฝนแล้ง เป็นต้น หน่วยความคิดย่อยนี้จึงสะท้อนปมปัญหาในเรื่อง “น้ำ” อันเกิดจากการที่มนุษย์ไม่บูชาหรือไม่เชื่อฟังอำนาจเหนือธรรมชาติ เมื่ออำนาจเหนือธรรมชาติไม่พอใจ มนุษย์ก็จะได้รับการลงโทษโดยการ ทำให้มีน้ำน้อยจนเกินไป (ฝนแล้ง) หรือ ทำให้มีน้ำมากจนเกินไป (น้ำท่วม) จึงเป็นการสะท้อนโลกทัศน์ของบรรพชนไทยที่เห็นว่า ภาวะฝนแล้งหรือน้ำท่วมอันเป็นปัญหาในการดำรงชีวิตนั้นเกิดจากความขัดแย้งระหว่างตนกับอำนาจเหนือธรรมชาติ

หน่วยความคิดย่อยที่ 2 – มนุษย์เกียจคร้าน โลก และทำร้ายข้าว ขวัญข้าวจึงหนีไป
ทำให้ผู้คนอดอยาก ส่วนเมล็ดข้าวมีเปลือกห่อหุ้ม ต้องสีต้องตำ มนุษย์ต้องเกี่ยวข้าวเอง

หน่วยความคิดย่อยนี้สะท้อนให้เห็นปัญหาในเรื่อง “ข้าว” หรือ “อาหาร” ของคนไทย-ไท ซึ่งมักปรากฏปมปัญหานี้ในตำนานข้าวว่า หากมนุษย์ประพฤติดื้อต่อข้าว ไม่ว่าจะเป็นการเกียจคร้านไม่สร้างขุ้งฉาง การขายหรือกักตุนข้าว การตีข้าว จะทำให้แม่โพสพหนีไป และผู้คนจะเกิดความอดอยาก ดังนั้น หน่วยความคิดนี้จึงสะท้อนโลกทัศน์ของบรรพชนไทยที่เห็นว่า ปัญหาในเรื่องความอดอยากขาดแคลนอาหารซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตนั้นก็เกิดมาจากความขัดแย้งระหว่างตนกับอำนาจเหนือธรรมชาติอีกเช่นกัน

หน่วยความคิดที่ 3 – มนุษย์นำตะพานน้ำเผือก ปลาตะเพียนเผือก เนื้อฟานเผือก
กระรอกค่อน ปลาหมอบใหญ่ มาแบ่งกันกิน เมืองจึงล่มลง คนที่กินต้องล้มตาย

หน่วยความคิดนี้สะท้อนให้เห็นปมปัญหาทั้งในเรื่อง “น้ำ” “อาหาร” และ “ดินแดน” หรือ “ที่อยู่” ซึ่งมักปรากฏปมปัญหานี้ในตำนานเมืองหรือตำนานวิบุรุษ โดยเล่าว่า หากมนุษย์นำสัตว์บางชนิดซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น กระรอกค่อนซึ่งตำนานเมืองหนองหาน เล่าว่าเป็นนาคแปลงตัวมา มาแบ่งกันกิน ผลที่ได้รับก็คือเมืองจะล่มลงกลายเป็นหนองน้ำใหญ่ ดังนั้น หน่วยความคิดย่อยนี้จึงสะท้อนความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติที่ยังคงเกี่ยวข้องกับเรื่อง “อาหาร” โดยเล่าถึงเนื้อสัตว์ที่นำมาแจกจ่ายกันกิน การลงโทษมนุษย์โดยการให้ “น้ำ” เช่นเดียวกับที่ปรากฏในตำนานสร้างโลก และเรื่องของการไร้ “ที่อยู่” หรือ “ดินแดน” หลังจากน้ำท่วมเมือง อันแสดงให้เห็นว่า แม้การแบ่งอาหารกันกินในโลกของความเป็นจริงจะเป็นสิ่งที่ดี (+) แต่ในโลกของตำนานปรัมปราแล้ว การแบ่งอาหารกันกินกลับเป็นโทษ (-) และทั้งหมดนี้ก็เป็นเพราะมนุษย์ขัดแย้งกับอำนาจเหนือธรรมชาติอีกเช่นกัน

บรรพชนไทยมิได้ถ่ายทอดปมปัญหาในเรื่องน้ำ อาหาร และดินแดน แต่เพียงนี้เท่านั้น หากเราพิจารณาในแถวที่ 3 ซึ่งเป็นกระบวนทัศน์ที่แสดงความขัดแย้งระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับ พุทธศาสนา ก็จะพบว่า เรื่องราวความขัดแย้งก็ยังคงเกี่ยวข้องกับปมปัญหาเหล่านี้ ซึ่งการศึกษาในเชิงโครงสร้างเชื่อว่า การกล่าวซ้ำ ๆ เช่นนี้เป็นการเน้นย้ำจากบรรพชนที่ต้องการส่งสารให้คนรุ่น หลังได้รับรู้ถึงปมปัญหาที่เกิดขึ้นกับคนในยุคของตน

ในแถวที่ 3 หน่วยความคิดย่อยที่ 1 - *ย่ำขวัญข้าว ปลูกขวัญข้าว แม่โพสพ แข่งบารมีกับ พระพุทธเจ้า ไม่ไหว้พระพุทธองค์* เป็นหน่วยความคิดที่สะท้อนให้เห็นความขัดแย้งที่เกี่ยวข้องกับ เรื่อง “อาหาร” หากเรากลับไปพิจารณาด้านานข้าว *แบบเรื่องย่ำขวัญข้าว - พระพุทธเจ้า* ก็จะพบว่า สาเหตุที่ย่ำขวัญข้าว ปลูกขวัญข้าว แม่โพสพ แข่งบารมีกับพระพุทธเจ้า และไม่ไหว้พระพุทธเจ้าก็ เพราะอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ได้อุทิศตนเป็น “อาหาร” ของมนุษย์และพระพุทธเจ้า ทุกพระองค์ เพราะพระพุทธเจ้าเสวยข้าวจึงได้ตรัสรู้ แต่ผู้คนกลับไม่เห็นคุณค่าของอำนาจเหนือ ธรรมชาติเหล่านี้ที่ยอมเป็น “อาหาร” หล่อเลี้ยงชีวิต กลับยกย่องพระพุทธเจ้าว่ามีคุณเหนือกว่าผู้ใด ในโลก ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ความขัดแย้งในหน่วยความคิดย่อยนี้ก็ยังคงเกี่ยวข้องกับเรื่อง “อาหาร” นั่นเอง

ในแถวที่ 3 หน่วยความคิดย่อยที่ 2 - *พระยาคันคาก โภธิสัตว์รบกับแฉนเพื่อให้แฉนยอมให้ ผ่นดกลมมายังโลก* ก็เห็นได้ว่า ความขัดแย้งระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมดังกล่าวนี้ก็ยังคงเกี่ยวข้องกับเรื่อง “น้ำ” หรือ “ฝน” ที่จะตกลงมายังโลกมนุษย์ นอกจากนี้ ในแถวที่ 3 -- *พระพุทธเจ้าเสด็จไปปราบและสอนนาคและยักษ์ให้หันมาเลื่อมใสพุทธศาสนา* ก็ยังเกี่ยวข้องกับ เรื่อง “น้ำ” และ “อาหาร” ด้วยตำนานปรัมปราที่อธิบายการเผยแผ่พุทธศาสนาในดินแดนไทย-ไท มักเล่าว่า เหตุที่ต้องทรงปราบนาคและยักษ์เหล่านั้นก็เพราะ นาคไม่ยอมให้ “น้ำ” แก่พระอานนท์ เพื่อนำไปถวายพระพุทธองค์ ส่วนยักษ์เมื่อพบพระพุทธองค์ ก็หมายจะจับพระพุทธองค์เพราะ ต้องการเป็น “อาหาร”

ส่วนในเรื่องของดินแดนนั้น บรรพชนไทยได้ส่งสารเน้นย้ำอย่างเด่นชัดในตำนานปรัมปรา ที่แสดงความขัดแย้งกันระหว่างมนุษย์ ซึ่งปัญหาในเรื่องน้ำและอาหารก็มีปรากฏในตำนานปรัมปรา กลุ่มนี้ด้วยเช่นกัน ผู้วิจัยได้วิเคราะห์กระบวนทัศน์ของพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงความขัดแย้ง และการยอมรับของกลุ่มชนไว้แล้วในบทที่ 4 ในรูปของตาราง จึงขอขมาแสดงอีกครั้งหนึ่งดังนี้

ความสัมพันธ์กับคนภายในกลุ่มชน		ความสัมพันธ์กับคนต่างกลุ่มชน	
แถวที่ 1	แถวที่ 2	แถวที่ 3	แถวที่ 4
การยอมรับกัน ภายในกลุ่มชน (+)	การขัดแย้งกัน ภายในกลุ่มชน (-)	การขัดแย้งกัน ระหว่างกลุ่มชน (-)	การยอมรับกัน ระหว่างกลุ่มชน (+)
<p>มนุษย์ต่างมีกำเนิดที่เกี่ยวเนื่อง กับฟ้า และแต่งงานกันเอง ภายในกลุ่ม</p> <p>พี่น้องที่รักกัน ไปเยี่ยมเยียน กัน จึงเกิดอุปราคา</p> <p>ฤๅษีนำเมล็ดข้าวสาลี / พันธุ์ ข้าว มาให้มนุษย์</p> <p>ฤๅษีช่วยสร้างเมืองและนำ ผู้คนอพยพหนีเมืองล่ม</p>	<p>มนุษย์กอบ โภช ไม่แบ่งปัน ข้าวให้ผู้อื่น / สามเณรกรรยา, พ่อ-แม่-ลูก ขัดแย้งกันเรื่อง ข้าว</p> <p>พี่น้อง, นาย-คนใช้ (ข้าใช้) ทะเลาะกันจึงเกิดอุปราคา</p> <p>ลูกฆ่า / ทำร้าย พ่อแม่ (เมืองล่ม)</p> <p>ผู้ปกครองตัดสินใจไม่เป็น ธรรมทำให้เมืองล่ม</p> <p>นาคทะเลาะกันเรื่องแบ่งปัน อาหาร</p> <p>หญิงชายแข่งกันก่ออุโมงค์ ประดิษฐานพระธาตุ ฝ่ายชาย แพ้อุบายของฝ่ายหญิง</p>	<p>ชนกลุ่มต่าง ๆ รบกันเพื่อ แย่งชิงดินแดน</p> <p>ชนกลุ่มต่าง ๆ รบกันเพื่อ แย่งชิงพระบรมธาตุ หรือ พระพุทธรูป</p> <p>ชนกลุ่มต่าง ๆ ทำสร้าง เจดีย์แข่งกัน</p>	<p>กษัตริย์และพลเมืองของ ชาติพันธุ์ต่าง ๆ เป็นพี่น้องกัน</p> <p>ผู้คนต่างนับถือพระญาณมิก ราชและขุนเจือง</p> <p>กษัตริย์ / ผู้ปกครองแต่งงาน ปะปนกับคนต่างชาติพันธุ์ / ต่างกลุ่ม</p> <p>กษัตริย์ต่างเมืองทำไมตรีกัน</p> <p>ชนกลุ่มต่าง ๆ หันมานับถือ พุทธศาสนาาร่วมกัน ร่วมกัน ประดิษฐานพระธาตุเจดีย์</p>

จากตารางนี้ จะเห็นว่า ความขัดแย้งกันระหว่างมนุษย์ ปรากฏในแถวที่ 2 คือ การขัดแย้งกัน
ภายในกลุ่มชน (-) และแถวที่ 3 การขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มชน (-)

ปมปัญหาในเรื่อง “ดินแดน” นั้น ปรากฏชัดในแถวที่ 3 โดยเฉพาะหน่วยความคิดย่อยที่ 1
-ชนกลุ่มต่าง ๆ รบกันเพื่อแย่งชิงดินแดน ซึ่งเนื้อหาทำนองนี้ปรากฏอยู่มากในตำนานเมืองและ
ตำนานวีรบุรุษ ส่วนหน่วยความคิดย่อยที่ 2 -ชนกลุ่มต่าง ๆ รบกันเพื่อแย่งชิงพระบรมธาตุหรือ
พระพุทธรูป และหน่วยความคิดย่อยที่ 3 - ชนกลุ่มต่าง ๆ ทำสร้างเจดีย์แข่งกัน ก็มีนัยถึงปมปัญหา
เรื่อง “ดินแดน” เช่นกัน เพราะพระบรมธาตุหรือพระพุทธรูปสำคัญนั้นเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจ
ของแต่ละเมืองซึ่งมีดินแดนปกครองเป็นของตนเอง ดังนั้นหากฝ่ายใดรบแพ้ ฝ่ายแพ้ในการสร้าง
เจดีย์ หรือถูกแย่งชิงพระพุทธรูปไป ก็เป็นการเสียดำนาจในดินแดนของคนด้วยเช่นกัน จึงถือได้ว่า

หน่วยความคิดย่อยทั้ง 3 หน่วยนี้เป็นการส่งสารซ้ำ ๆ จากบรรพชนไทยในเรื่องเดียวกัน คือ ปัญหาเรื่อง “ดินแดน” นั่นเอง

ส่วนในแถวที่ 2 หน่วยความคิดย่อยที่ 1 - *มนุษย์กอบโกย ไม่แบ่งปันข้าวให้ผู้อื่น / สามิภรรยา, พ่อ แม่ ลูก ชัดแย้งกันเรื่องข้าว* เห็นได้ชัดเจนว่าปมปัญหาขัดแย้งคือเรื่อง “ข้าว” หรือ “อาหาร” หน่วยความคิดย่อยที่ 3 - *ลูกฆ่า/ทำร้ายพ่อแม่ (เมืองลุ่ม)* เราจะเห็นได้จาก ตำนานพระธาตุก่องข้าวน้อย ว่า มูลเหตุที่ลูกฆ่าแม่ก็เพราะเข้าใจผิดว่า “อาหาร” ที่แม่นำมาให้ตนนั้นน้อยเกินไป ส่วนในตำนานเมืองลุ่มก็มีเรื่องเล่าว่า สาเหตุประการหนึ่งที่เมืองลุ่มก็เพราะลูกประพาศิติดโดยล่วงประเวณีต่อแม่ของตน “น้ำ” จึงท่วมเมืองทำให้เมืองลุ่มอันเป็นการเกี่ยวข้องกับปัญหาในเรื่อง “น้ำ” และ “ดินแดน / ที่อยู่” ซึ่งสอดคล้องกับ หน่วยความคิดย่อยที่ 4 ที่เป็นเรื่อง- *ผู้ปกครองตัดสินใจไม่เป็นที่ชอบใจ* นอกจากนี้ ในหน่วยความคิดย่อยที่ 5 - *นาคทะเลาะกันเรื่องแบ่งปันอาหาร* ก็สะท้อนให้เห็นชัดเจนว่ามีความเกี่ยวข้องกับปมปัญหาขัดแย้งเกี่ยวข้องกับเรื่อง “อาหาร” ทั้งยังเกี่ยวข้องกับเรื่อง “น้ำ” ด้วย เพราะหลังจากที่ทะเลาะกันเรื่องแบ่งปันอาหารแล้ว ยังมีเรื่องราวต่อไปว่านาคก็ต่างคู่ควักแผ่นดินไปคนละทางจึงทำให้เกิดแม่น้ำขึ้น

ความขัดแย้งในเรื่อง “น้ำ” และ “อาหาร” นี้ มีประเด็นที่น่าสนใจใคร่ตั้งข้อสังเกตก็คือ หากบรรพชนไทยถ่ายทอดว่าความขัดแย้งนั้นเกิดขึ้นระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ ความขัดแย้งนั้นจะส่งผลร้าย (-) ต่อมนุษย์ แต่หากเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างอำนาจเหนือธรรมชาติด้วยกันเอง ผลที่เกิดขึ้นมักจะกลับเป็นผลดี (+) ต่อมนุษย์ กล่าวคือ

- ความขัดแย้งในเรื่อง “น้ำ” ในตำนานปรัมปราไทย มีทั้งส่วนที่เกี่ยวข้องกับน้ำที่มาจากเมืองฟ้า (celestial water) และน้ำที่เกิดขึ้นบนโลก (terrestrial water) น้ำที่มาจากเมืองฟ้าหรือฝนนั่น หากมนุษย์ขัดแย้งกับอำนาจเหนือธรรมชาติโดยทำให้แดนไม่พอใจแล้ว แดนก็จะไม่บันดาลฝนหรือไม่ให้ฝนตกลงเล่นน้ำจึงทำให้เกิดฝนแล้ง (-) หรือในทางตรงกันข้ามก็อาจทำให้เกิดน้ำท่วม(-) ดังที่ได้กล่าวถึงแล้วข้างต้น ในด้านนี้จึงเกิดผลในด้านลบ (-) ต่อมนุษย์ แต่ในทางตรงข้ามตำนานฝนนี่ยังมีเรื่องเล่าว่าหากความเชื่อดั้งเดิมทะเลาะกันเอง เช่น เทวดาทะเลาะกับเทวดา หรือผีทะเลาะกับผีนั้น ก็จะทำให้ฝนตกลงมาในโลกซึ่งเป็นผลดี (+) ต่อมนุษย์ แต่เป็นความสัมพันธ์เชิงลบ (-) ระหว่างผีหรือเทวดาด้วยกันเอง ส่วนเรื่องราวของน้ำที่เกิดขึ้นบนโลก ตำนานปรัมปราได้กล่าวถึงการที่นาคทะเลาะกันและคู่ควักแผ่นดินดังปรากฏใน ตำนานสุวรรณโคมคำ และ ตำนานอุรังคธาตุ ว่าได้ทำให้เกิดแม่น้ำสายต่าง ๆ จึงเห็นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างนาคกับนาค ซึ่งนอกจากจะมีความหมายในเชิงสัญลักษณ์หมายถึงกลุ่มชนพื้นเมืองแล้ว ยังมีความหมายถึงความเชื่อดั้งเดิมด้วยนั้นเป็น (-) แต่แม่น้ำที่เกิดขึ้นนั้นเป็นผลในเชิงบวก (+) แก่มนุษย์

- ความขัดแย้งในเรื่อง “อาหาร” มักเป็นเรื่องของความเข้าใจผิดหรือการไม่ตระหนักรู้ในเรื่องอาหาร หากเป็นความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่นเรื่องแม่หม้ายตีข้าวเพราะเห็นว่า ข้าว ที่บินมาสู่บ้านของตนนั้น *มากเกินไป* ก็จะทำให้แม่ข้าวน้อยใจและจะเกิดความออดอยากขึ้น (-) หรือเรื่องราวของการกินสัตว์บางประเภทที่ได้กล่าวถึงแล้วข้างต้น ทำให้เห็นว่า การกินเนื้อสัตว์ที่ *ยิ่งเล่เนื้อแจกจ่ายเนื้อก็ยิ่งเพิ่มขึ้นมากทวีคูณ* โดยมีได้ตระหนักว่าเป็นภาวะที่ผิดปกตินั้น ได้ทำให้คนไม่พอใจและมาทำลายเมืองจนเมืองล่ม (-) ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติดังกล่าวนี้จึงให้ผลในเชิงลบ (-) คือทำให้เกิดความออดอยากหรือเมืองล่ม แต่หากเป็นความขัดแย้งระหว่างอำนาจเหนือธรรมชาติด้วยกันเอง เช่นเรื่องของนาคที่ทะเลาะกันเรื่องแบ่งปันอาหารดังที่ปรากฏใน ตำนานสุวรรณโคมคำ และ ตำนานอูรังคราตุ ว่านาคที่เป็นสหายกันได้เกิดความเข้าใจผิดว่าเมื่อตนหาช่างมาได้ก็แบ่งให้เพื่อนกินในสัดส่วนที่เหมาะสม แต่เมื่อเพื่อนหาเม่นมาได้ กลับแบ่งเนื้อให้ตนเพียงเล็กน้อยทั้งที่ชนเม่นนั้นขาว เม่นจึงนำจะตัวใหญ่กว่าช่าง ทำให้เกิดความเข้าใจผิดกันขึ้นว่า *ตนควรได้อาหารมากแต่กลับได้น้อย* นาคทั้งสองจึงทะเลาะกันและสู้ควักแผ่นดินออกไปและเกิดเป็นแม่น้ำสายต่าง ๆ จะเห็นได้ว่า สิ่งที่เกิดขึ้นระหว่างความสัมพันธ์ของความเชื่อดั้งเดิมด้วยกันเองนี้เป็นไปในเชิงลบ (-) แต่สิ่งที่เกิดกับมนุษย์คือแม่น้ำนั้นเป็นผลในเชิงบวก (+)

การเล่าเช่นนี้จึงสะท้อนให้เห็นว่า ไม่ว่าจะ เป็นความสัมพันธ์เชิงบวก (+) หรือเชิงลบ (-) ระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติหรือระหว่างอำนาจเหนือธรรมชาติด้วยกันเอง ก็ยังคงเกี่ยวข้องกับปัญหาเรื่อง “น้ำ” และ “อาหาร” ซึ่งเป็นประเด็นหลักที่บรรพชนไทยต้องการถ่ายทอดให้เราได้รับรู้ แต่รายละเอียดที่แตกต่างกันก็คือ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างอำนาจเหนือธรรมชาติด้วยกันเองซึ่งเป็นสิ่งเกินกว่าที่มนุษย์จะควบคุมได้นั้น กลับให้ผลดีแก่มนุษย์ (+) แต่หากเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ สิ่งที่มนุษย์จะได้รับนั้นมีแต่ผลร้าย (-) ทั้งนี้เป็นเพราะมนุษย์ละเลยสิ่งที่ตนพึงกระทำต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ คือการให้อำนาจเหนือธรรมชาติพึงพอใจ เมื่อมนุษย์มีพฤติกรรมในเชิงลบ (-) ต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ ผลที่ได้รับจากอำนาจเหนือธรรมชาติจึงเป็นไปในเชิงลบ (-) เช่นกัน อันเป็นเหตุให้เกิดปัญหาในเรื่อง “น้ำ” “อาหาร” ตลอดจนถึง “ดินแดน” หรือ “ที่อยู่” ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงแล้วข้างต้น

โดยสรุป การประมวลเรื่องราวของความขัดแย้งและปมปัญหาที่ตั้งที่ผู้วิจัยได้แสดงรายละเอียดมาทั้งหมดนี้ จึงเป็นการขยายความสิ่งที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงไว้ในตอนต้นว่า เหตุการณ์แรกจาก 3 เหตุการณ์หลักที่ผู้วิจัยประมวลได้จากตำนานปรัมปราไทยก็คือ *ตำนานปรัมปราไทยได้สะท้อนเรื่องราวให้เห็นว่า บรรพชนไทยเกิดปมปัญหาขัดแย้งในเรื่องน้ำ อาหาร และดินแดน*

อันเป็นผลมาจากการขัดแย้งกับอำนาจเหนือธรรมชาติ หรือความขัดแย้งระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง ในหัวข้อต่อไป ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่ 2 ที่สามารถประมวลได้ คือ *ตำนานปรัมปราไทยได้สะท้อนเรื่องราวให้เห็นว่า พุทธศาสนาที่เผยแพร่เข้ามาในดินแดนไทย-ไทได้แสดงบทบาทว่าสามารถเป็นทางออกของปัญหาในเรื่องน้ำ อาหาร และดินแดนได้*

5.2.2 พุทธศาสนา : ทางออกของปมปัญหาของบรรพชนไทย

ปมปัญหาในเรื่องน้ำ อาหาร และดินแดน อันเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต เป็นปัญหาที่บรรพชนไทยได้ประสบเมื่อดำเนินชีวิตอยู่ภายใต้กรอบของการนับถือความเชื่อดั้งเดิม เราจะเห็นได้ว่าปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นสะท้อนภาวะที่เลวร้าย (-) ทั้งในเรื่อง *ความแห้งแล้ง* หรือ *ภาวะน้ำท่วม* อันเป็นปัญหาเรื่องน้ำ *ความอดอยาก* อันเป็นปัญหาในเรื่องอาหาร และ *ความล่มจม* ของเมือง อันเป็นปัญหาในเรื่องดินแดน ซึ่งล้วนขึ้นอยู่กับ *ความพอใจ* หรือ *ความไม่พอใจ* ของอำนาจเหนือธรรมชาติ ดังนั้น การนับถืออำนาจเหนือธรรมชาติจึงอาจให้ผลทั้งในด้านบวก (+) และด้านลบ (-) อันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความไม่แน่นอนของชีวิต (+/-) ที่อยู่ภายใต้การควบคุมของอำนาจเหนือธรรมชาติ ทางออกของปัญหาเหล่านี้ก็คือ การพยายามกลับไปสู่ภาวะตรงกันข้ามซึ่งเป็นด้านบวก (+) ที่มนุษย์เคยได้รับมาจากอำนาจเหนือธรรมชาติ ก็คือ *ความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องฝน ความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องอาหาร* และ *ความรุ่งเรืองของเมือง* แต่เมื่อมนุษย์ได้ทำให้อำนาจเหนือธรรมชาติไม่พอใจเสียแล้ว ตำนานปรัมปราก็ได้สะท้อนให้เห็นว่า การจะได้ภาวะที่เป็นบวก (+) อย่างเต็มที่จากอำนาจเหนือธรรมชาติกลับคืนมาดังเดิมนั้นจะไม่เกิดขึ้น

อย่างไรก็ตาม ยังมีตำนานปรัมปราไทยส่วนหนึ่งที่บันทึกทัศนคติของบรรพชนไทยเกี่ยวกับพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาใหม่ที่เผยแพร่เข้ามาในดินแดนไทย-ไทโดยได้สะท้อนให้เห็นว่า พุทธศาสนาสามารถเป็นทางออกของปัญหาเหล่านี้ได้ โดยเนื้อหาในตำนานปรัมปรา มักจะเล่าว่า พระพุทธเจ้าหรือสิ่งอันเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาสามารถเป็นปัจจัยในการทำให้ความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องน้ำ อาหาร รวมทั้งความรุ่งเรืองของเมืองกลับคืนมาสู่คนไทย-ไท หากผู้คนในดินแดนไทย-ไทนี้หันมานับถือพุทธศาสนา เนื้อหาที่สะท้อนจากตำนานปรัมปราไทยเช่นนี้ นัยหนึ่งจึงสามารถเป็นคำอธิบายได้ว่า เหตุใดคนไทย-ไทจึงหันมายอมรับนับถือพุทธศาสนานั้นเอง

หากเราย้อนกลับไปดูตำนานฝน *แบบเรื่องฝนเกิดจากการช่วยเหลือของผู้วิเศษ* ก็จะเห็นว่า พุทธศาสนาได้มีบทบาทในการเป็นทางออกของปัญหาในเรื่องน้ำอย่างชัดเจนด้วยพระโพธิสัตว์ คือพระยาคันคากได้ขึ้นไปรบกับแดน และสามารถเอาชนะแดน ทำให้แดนบันดาลให้ฝนตกลงมายังโลก หรือเมื่อพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระยาปลาช่อน ก็ได้ทรงช่วยให้ บ้านเมืองที่ดองประสบกับความแห้งแล้งได้รับน้ำฝน หลังจากที่ทรงตั้งจิตอธิษฐานให้ปีชขุนนะ เทวบุตรผู้รักษาฝนและเวลาหผู้รักษาเมฆบันดาลฝนให้ตกลงมายังโลก

นอกจากพระโพธิสัตว์จะช่วยให้ฝนตกลงมายังโลกแล้ว ในตำนานพระธาตุก็มีเนื้อความเล่าว่า เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จมายังดินแดนไทย-ไทนั้น เมื่อเสด็จไปยังสถานที่บางแห่งที่มีฝนแล้ง พระองค์ก็จะทรงใช้พระหัตถ์เจาะบ่อน้ำ จึงเกิดเป็นบ่อน้ำใส ดังเช่นปรากฏในตำนานพระธาตุจอมแจ้ง นอกจากนี้ ตำนานพระธาตุอีกหลายเรื่อง เช่น ตำนานพระธาตุคุดยตุง ตำนานพระธาตุจอมจ้อ ตำนานวัดพระธาตุจอมแจ้ง ตำนานพระธาตุม่อนเปี้ยะ ตำนานพระธาตุหนองจันทร์ ก็มีคำว่าทำนองเดียวกันว่า หากเมืองใดหรือหากปีใดเกิดฝนแล้ง ก็ให้จัดพิธีบูชาพระธาตุเหล่านี้ จะทำให้มีฝนตกลงมา ดังนั้น ความหมายนัยหนึ่งของการไหว้พระธาตุก็คือ เพื่อเป็นการขอฝนหรือขอความอุดมสมบูรณ์จากพระธาตุ เช่นเดียวกับที่เคยขอจากความเชื่อดั้งเดิมมาก่อน

นอกจากในตำนานฝนและตำนานพระธาตุแล้ว ในตำนานพระพุทธรูปซึ่งมักเล่าถึงพระพุทธรูปสำคัญองค์ต่าง ๆ ที่เสด็จมายังดินแดนไทย-ไทโดยทางน้ำ ก็สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า พระพุทธรูปบางองค์นั้นคนไทย-ไทบูชาเพื่อขอฝนเช่นเดียวกับที่บูชาพระธาตุบางแห่ง เช่น ในตำนานพระศิลา วัดเชียงมั่น เล่าว่า ระหว่างทางที่อัญเชิญพระศิลาจากลังกาทวีปสู่สุวรรณภูมินั้น กษัตริย์ในบ้านเมืองต่าง ๆ ที่คณะอัญเชิญพระศิลาเจ้าเดินทางผ่านได้สรงพระศิลาเจ้าด้วยสุคนธวาริฝนก็ได้ตกลงมาทุกเมือง หรือเมื่อน้ำกินน้ำใช้ในเรือที่ไปอัญเชิญเกิดหมดลง เมื่อสรงน้ำพระศิลาเจ้าแล้ว ฝนก็ได้ตกลงมาเช่นกัน นอกจากนี้ ตำนานพระคันธารราษฎร์ หรือตำนานของพระพุทธรูปปางขอฝน ซึ่งเป็นพุทธประวัติที่เรารับรู้กันในฐานะที่เป็นตำนานปรัมปราไทยก็มีเรื่องเกี่ยวข้องกับ การที่พุทธศาสนาช่วยเป็นทางออกในเรื่องน้ำว่า เมื่อครั้งที่กรุงสาวัตถีฝนแล้ง พระพุทธเจ้าจึงเสด็จกวักเรียกฝน ด้วยพุทธานุภาพฝนจึงตกลงมาเป็นอันมาก ด้วยความเชื่อจากตำนานนี้จึงเป็นเหตุให้คนไทยมีการสร้างพระปางนี้ขึ้น ทั้งหมดนี้ เมื่อมองในเชิงโครงสร้าง ไม่ว่าจะเป็นการที่พระโพธิสัตว์ช่วยให้ฝนตกลงมายังโลก พระพุทธเจ้าทรงใช้พระหัตถ์เจาะหาแหล่งน้ำ และการไหว้พระธาตุหรือพระพุทธรูปเพื่อขอให้ฝนตก จึงเป็นการส่งสารซ้ำ ๆ จากบรรพชนไทยเพื่อให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าหรือพุทธศาสนาสามารถช่วยเหลือคนไทย-ไทแก้ปัญหาในเรื่องน้ำได้ พุทธศาสนาจึงได้เข้ามามีบทบาทคลี่คลายปัญหาในเรื่องน้ำที่เกิดขึ้นจากความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับความเชื่อดั้งเดิมนั่นเอง

ส่วนในเรื่องอาหาร หากเรามองย้อนกลับไปตำนานข้าวก็จะพบว่า หลังจากที่มนุษย์ได้ทำร้ายข้าว ไม่ว่าจะเป็นแม่หมาตี่ข้าว พระยาผู้โลกมากขายข้าว มนุษย์ไม่รู้คุณค่าข้าวไม่ยกย่องข้าวว่ามีบุญคุณสูงสุด อันเป็นเหตุให้ข้าวจัญข้าว ปู่จัญข้าว หรือแม่โพสพหนีไปแล้ว จะเห็นได้ว่าบรรพชนไทย-ไทได้เล่าไว้ในบางสำนวนว่า ความอุดมสมบูรณ์ได้กลับมาอีกครั้งหลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปตามอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้กลับมาด้วยพระองค์เอง หรือบ้างก็ว่าให้มาตุลีแปลงเป็นปลาฉลาดไปตามขวัณข้าวหรือแม่โพสพกลับมา นัยนี้จึงเห็นว่า พระพุทธเจ้ามีบทบาทในการเป็นผู้สร้างความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องอาหาร โดยเป็นทางออกของคนไทย-ไทในยาม

ที่เกิดปัญหาอดอยากขาดแคลนอันมีสาเหตุมาจากการประพาศติผิดต่อข้าว การที่ข้าวขอมกลับมาเป็นอาหารของมนุษย์อีกนั้นก็แสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้ามีอำนาจเหนือกว่าอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ แม่โพสพ ย่างวัณข้าว หรือปู่วัณข้าวจึงต้องขอมกลับมาเป็นอาหารของพระพุทธเจ้าและมนุษย์ ซึ่งบางสำนวนยังเล่าว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่นำเมล็ดพันธุ์ข้าวมาให้คนไทยขยายแพร่พันธุ์อีกด้วย

นอกจากนี้ เรื่องราวของตำนานพระธาตุข้างคันที่เล่าว่า หากไหว้พระธาตุแล้วจะมีฝนตกลงมานั้น ตำนานพระธาตุกลุ่มนี้มักมีความต่อไปว่า การไหว้พระธาตุยังจะทำให้พืชพันธุ์ธัญญาหารของกามอุดมสมบูรณ์ด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ก็เพราะฝนหรือน้ำกับอาหารนั้นมีความสัมพันธ์กันนั่นเอง ดังนั้น การเล่าว่า พระพุทธเจ้าไปตามแม่โพสพ ปู่วัณข้าว หรือย่างวัณข้าวกลับมา พระพุทธเจ้าเป็นผู้นำพันธุ์ข้าวมาให้ปลูกขยายพันธุ์ ตลอดจนการไหว้พระธาตุทำให้พืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์นั้น เมื่อมองในเชิงโครงสร้างก็คือการส่งสารเน้นย้ำว่า พระพุทธเจ้าหรือพุทธศาสนาสามารถช่วยเหลือคนไทย-ไทแก้ปัญหาในเรื่องอาหารได้ พุทธศาสนาจึงได้เข้ามามีบทบาทคลี่คลายปัญหาในเรื่องอาหารที่เกิดขึ้นจากความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ

ในเรื่องดินแดนที่สาเหตุของความขัดแย้งมาจากการที่มนุษย์ประพาศติผิดต่ออำนาจเหนือธรรมชาติโดยการกินเนื้อสัตว์บางชนิด หรือการที่มนุษย์ขัดแย้งกับมนุษย์ คือ ผู้ปกครองตัดสินใจความอย่างไม่เป็นธรรมจึงทำให้เมืองล่ม อีกทั้งเรื่องราวของมนุษย์กลุ่มต่าง ๆ ที่ทำสงครามกันนั้น พุทธศาสนาก็แสดงให้เห็นว่าสามารถเป็นทางออกของปัญหานี้ โดยประการแรก ตำนานปรัมปรา มักเล่าว่า หลังจากที่เมืองล่มลงเป็นหนองน้ำ ฤๅษีจะเป็นผู้ที่พาผู้คนอพยพไปสร้างบ้านเมืองใหม่ซึ่งเป็นบ้านเมืองพุทธ หรือเมืองที่มี “มีดอกบัวเป็นชาติของเมือง” ด้วยฤๅษีเหล่านี้เป็นผู้ที่บวชในพุทธศาสนาแต่ไม่สามารถปฏิบัติตนตามแนวทางพุทธได้สำเร็จจึงขอลาสิกขามาบวชเป็นฤๅษี โดยยังคงนับถือพุทธศาสนาอยู่เช่นเดิม นั่น ฤๅษีจึงเป็นตัวละครฝ่ายพุทธที่มีบทบาทนำผู้คนหนีภัยเมืองล่มไปสร้างเมืองพุทธ อันเป็นทางออกประการที่หนึ่งที่พุทธศาสนามีบทบาทในการแก้ปัญหาเรื่องเมืองหรือดินแดน

ประการที่สอง การที่พระพุทธองค์เสด็จมายังดินแดนไทย-ไท และได้ประทานเกศาธาตุและมีพุทธทำนายบ้านเมืองต่าง ๆ ก็เป็นการที่ทำให้เกิดเมืองพุทธในดินแดนไทย-ไทเป็นจำนวนมาก จึงเป็นการแสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาสามารถเป็นทางออกในเรื่องดินแดนได้เช่นกัน ทั้งนี้ ตำนานปรัมปรามักเล่าว่าผู้คนที่ทรงพบจะมีชีวิตที่ดีขึ้น บ้านเมืองที่เสด็จผ่านและได้ประทานเกศาธาตุเอาไว้จะมีความรุ่งเรืองเกิดขึ้น ซึ่งขึ้นอยู่กับว่าผู้คนที่บูชาพระธาตุพระพุทธรูปและรักษาศีลอย่างเคร่งครัดหรือไม่ ที่สำคัญก็คือ ตำนานปรัมปรามักเน้นย้ำว่า การนับถือพุทธศาสนาและการปฏิบัติบูชาต่าง ๆ เหล่านี้จะทำให้เมืองรุ่งเรืองโดยจะพ้นจากภัยทั้ง 3 ประการคือ พุทธิภัยภัย

อันเกิดด้วยธรรมชาติแปรปรวนให้เกิดความเสียหายและอดอยาก พยาธิภัย อันเกิดด้วยความเจ็บไข้ด้วยเหตุของโรคระบาด และยุทธภัย อันเกิดด้วยปัญหาขัดแย้งแก่งแย่งชิงอำนาจของคนในสังคม เรื่องราวของพุทธศาสนาในประการนี้จึงเป็นทางออกประการที่สองของปัญหาในเรื่องดินแดน

ส่วนในประการที่สาม ความเชื่อทางพุทธศาสนานั้น นอกจากจะมีพระพุทธเจ้าเป็นแกนหลักแล้ว พระยาจักรพรรดิราชหรือพญาธัมมิกราชก็เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญ โดยเฉพาะในเรื่องการรบราฆ่าฟันกันในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย ด้วยพระยาจักรพรรดิราชจะมาเป็นผู้ห้ามการรบและสั่งสอนให้ชนกลุ่มต่าง ๆ อยู่ในศีลธรรมซึ่งจะทำให้พ้นจากภัยทั้ง 3 ประการข้างต้นและเมืองต่าง ๆ ก็จะประสบแต่ความเจริญรุ่งเรือง บทบาทของพระยาจักรพรรดิราชที่ปรากฏในตำนานปรัมปราไทยจึงสะท้อนให้เห็นว่าพุทธศาสนาสามารถเป็นทางออกของปัญหานี้ด้วยเช่นกัน ดังนั้นหากมองในเชิงโครงสร้าง ไม่ว่าจะป็นผู้นำผู้คนอพยพไปสร้างเมืองพุทธ พระพุทธเจ้าเสด็จมาทำนวยบ้านเมืองพุทธที่จะเกิดขึ้นในอนาคตกาล หรือพระยาจักรพรรดิราชจะมาช่วยห้ามการรบและสั่งสอนผู้คนในบ้านเมืองต่าง ๆ ก็เป็นการส่งสารเน้นย้ำว่า พุทธศาสนาสามารถช่วยเหลือคนไทย-ไทแก้ปัญหาในเรื่องดินแดนได้ พุทธศาสนาจึงได้เข้ามามีบทบาทคลี่คลายปัญหาในเรื่องดินแดนที่เกิดขึ้นจากความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ หรือระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง

ภาพสะท้อนของพุทธศาสนาจากทัศนคติของบรรพชนไทย ดังที่กล่าวมานี้ จึงเป็นการแสดงให้เห็นว่า พุทธศาสนาที่เผยแพร่เข้ามาสู่ดินแดนไทย-ไท และสามารถทำให้ผู้คนหันมานับถือได้นั้น มิได้มาในลักษณะของพุทธตามหลักพุทธปรัชญา แต่เป็นพุทธศาสนาแบบชาวบ้านที่มีบทบาทในการเป็นทางออกหรือช่วยแก้ปัญหาในการดำรงชีวิต หรือเอื้อต่อวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรมของคนไทย-ไท นำเสียงจากฝ่ายพุทธที่ถ่ายทอดผ่านตำนานปรัมปราจึงเป็นการเน้นย้ำให้เห็นว่าพุทธศาสนาสามารถเป็นทางออกของปัญหาในเรื่องน้ำ อาหาร และดินแดนซึ่งเป็นการแก้ปัญหาพื้นฐานในการดำรงชีวิตได้ โดยมักเล่าเรื่องราวให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าหรือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาสามารถก่อให้เกิดภาวะเชิงบวก (+) คือสามารถทำให้ภาวะที่มนุษย์ต้องเผชิญกับความแห้งแล้ง หรือ น้ำท่วม (-) กลายเป็น ภาวะที่อุดมสมบูรณ์ในเรื่องน้ำ (+) ภาวะที่มนุษย์ต้องเผชิญกับความอดอยาก (-) กลับเป็น ภาวะที่มีอาหารอุดมสมบูรณ์ (+) อีกทั้งยังทำให้ ภาวะของเมืองที่ล่มจมลง (-) กลายเป็น ภาวะที่เมืองรุ่งเรือง (+) ได้ หากผู้คนยอมรับนับถือพุทธศาสนา

ทัศนะดังกล่าวนี้ก็สอดคล้องกับประเด็นที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงพระพุทธเจ้าในตำนานปรัมปราไทยไว้ในหัวข้อ 4.1.3 และที่ได้ประมวลมาในหัวข้อนี้แล้วว่าพุทธศาสนาซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นแกนหลักในตำนานปรัมปราไทยนั้นจะมีบทบาทที่เข้ามาทำหน้าที่ต่าง ๆ แทนที่อำนาจเหนือธรรมชาติได้ อีกทั้งยังมีหน้าที่ที่เหนือกว่าอำนาจเหนือธรรมชาติ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้ที่ถ่ายทอดตำนานปรัมปราไทยส่วนใหญ่มักเป็นพระสงฆ์หรือผู้ที่บวชเรียนแล้ว จึงเป็นการถ่ายทอดจากทัศนะของฝ่ายพุทธ ยิ่งไปกว่านั้น ภาพสะท้อนสำคัญที่ได้จากตำนานปรัมปราก็คือ การให้ภาพที่ตรง

ข้ามกันอย่างชัดเจนว่าการนับถือความเชื่อดั้งเดิมทำให้คนต้องประสบกับ *ชีวิตที่เลวร้าย* คือ ความแห้งแล้ง ความอดอยากขาดแคลน และ ความล้มจม ส่วนการนับถือพุทธศาสนานั้นจะทำให้มี *ชีวิตที่ดีขึ้น* คือ ได้รับ *ฝน ความอุดมสมบูรณ์* และ *ความรุ่งเรือง* โดยได้แสดงให้เห็นผลจากการนับถือพุทธเฉพาะในด้านบวก และชี้ให้เห็นว่า สิ่งที่เกิดขึ้นจากการนับถือพุทธมาจากการกระทำของมนุษย์เองโดยตรง มิได้มีอำนาจใด ๆ มากอบบังคับควบคุมให้เกิดภาวะที่ดีหรือร้ายอันก่อให้เกิดความไม่แน่นอนในชีวิตขึ้นได้เหมือนกับการนับถือความเชื่อดั้งเดิม ภาพสะท้อนเหล่านี้จึงเป็นส่วนหนึ่งที่สะท้อนจากมุมมองของผู้ถ่ายทอดตำนานปรัมปราว่า เหตุใดคนไทยจึงหันมายอมรับนับถือพุทธศาสนา

ดังนั้น การที่ พุทธศาสนาที่เผยแพร่เข้ามาในดินแดนไทย-ไทได้แสดงบทบาทว่า สามารถเป็นทางออกของปัญหาในเรื่องน้ำ อาหาร และดินแดนได้ ดังที่ได้อภิปรายมาข้างต้นนี้ จึงเป็นเหตุการณ์หลักเหตุการณ์ที่ 2 ที่ผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ ในหัวข้อต่อไป ผู้วิจัยจะกล่าวถึงเหตุการณ์หลักเหตุการณ์ที่ 3 ซึ่งประมวลได้ว่า *ตำนานปรัมปราไทยได้สะท้อนให้เห็นว่า บรรพชนไทยได้หันมานับถือพุทธศาสนาโดยได้หาจุดสมดุลในการนับถือศาสนาและการสร้างความสัมพันธ์กับชนกลุ่มต่าง ๆ*

5.2.3 ความสัมพันธ์อันสมดุล: มโนทัศน์ในการประนีประนอมความขัดแย้งของ บรรพชนไทย

แม้บรรพชนไทยจะถ่ายทอดผ่านตำนานปรัมปราว่า พุทธศาสนาสามารถเป็นทางออกของปัญหาเรื่องน้ำ อาหาร และดินแดน และในที่สุดคนไทยก็ได้หันมายอมรับนับถือพุทธศาสนา ดังที่ได้อภิปรายมาในหัวข้อที่แล้วก็ตาม แต่เราก็จะเห็นได้ว่า ในความเป็นจริงบรรพชนไทยไม่ได้ละทิ้งความเชื่อดั้งเดิมอย่างสิ้นเชิงแล้วหันไปนับถือพุทธศาสนาแต่เพียงอย่างเดียว หรือในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างชนกลุ่มต่าง ๆ ก็เชื่อว่าเมื่อหันมานับถือพุทธศาสนาแล้ว ผู้คนจะรู้สึกว่าเป็นคนกลุ่มต่าง ๆ ในดินแดนไทยไทจะเป็นกลุ่มเดียวกันหมดโดยปราศจากความรู้สึกเป็นเขาเป็นเราอีกต่อไป หากแต่ความขัดแย้งก็ยังคงปรากฏร่องรอยอยู่ แต่ก็ได้รับการประนีประนอมให้บรรเทาเบาบางลงจนสามารถประสานสัมพันธ์กันได้ ทำให้ความขัดแย้งทางความเชื่อทางศาสนาและความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ มิได้กลายเป็นความขัดแย้งที่รุนแรงในสังคมวัฒนธรรมไทย-ไท แต่ในทางตรงกันข้ามกลับเป็นปัจจัยที่จะเกื้อหนุนกันและกัน

เราจะเห็นได้ว่า แม้จะมีตำนานปรัมปรากลุ่มหนึ่งถ่ายทอดว่าการนับถือความเชื่อดั้งเดิมทำให้คนไทย-ไทต้องประสบกับภาวะเลวร้าย (-) ส่วนพุทธศาสนาสามารถเป็นทางออกและสร้างภาวะที่เป็นบวก (+) ได้เสมือนเป็นการวาดภาพให้เห็นสิ่งที่ตรงข้ามกันระหว่างคำกับชาวก็

ตาม แต่ก็ยังมีตำนานปรัมปรากลุ่มหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า สีขวานั้นไซ้จะเป็นสีขาวปลอดที่ไม่ก่อให้เกิดปัญหาขึ้นในสังคมไทย ดังเช่นในตำนานสุริยคราสและจันทร์คราส *แบบเรื่องพี่น้องทะเลาะกัน* ซึ่งเล่าสาเหตุที่พี่น้องทะเลาะกันว่า เป็นเพราะการนับถือพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องพี่น้องทะเลาะกันเพราะต้องการได้ภาชนะที่สวยงามกว่าไปดักบาตร พี่น้องทะเลาะกันเพราะพี่ได้ข้าวขาวปากหม้อแต่น้องได้ข้าวใหม่ก้นหม้อไปใส่บาตร หรือพี่น้องทะเลาะกันเพราะน้องลืมทัพพีที่จะใช้ดักบาตร ตำนานดาวลูกไก่ ซึ่งเล่าสาเหตุที่แม่ไก่และลูกไก่ต้องตายไป เพราะตายต้องการนำมาทำเป็นอาหารถวายพระพุทธรูปหรือพระภิกษุสงฆ์ รวมทั้งเรื่องราวที่ชาย-หญิงเกิดความขัดแย้งกันในการก่ออุโมงค์เพื่อรอประดิษฐานพระธาตุ ตลอดจนชนกลุ่มต่าง ๆ รบกันเพื่อแย่งชิงพระบรมธาตุหรือพระพุทธรูป หรือทำสร้างเจดีย์แข่งกันโดยมีเงื่อนไขในเรื่องดินแดน เรื่องราวเหล่านี้ก็ล้วนสะท้อนให้เห็นว่า พุทธศาสนาที่สามารถเป็นทางออกของปัญหาในเรื่องน้ำ อาหาร และดินแดนนั้นแท้จริงแล้วก็มีส่วนที่จะสร้างความขัดแย้งให้เกิดขึ้นในสังคมไทยได้เช่นกัน

ดังนั้น เมื่อนำเรื่องราวของตำนานปรัมปราในกลุ่มนี้มาเปรียบเทียบกับเรื่องราวความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติหรือระหว่างมนุษย์ด้วยกันเองซึ่งทำให้เกิดภาวะที่เลวร้ายขึ้นนั้น ก็จะให้เห็นทัศนคติที่เป็นกลางของบรรพชนไทย-ไทที่ตระหนักว่า *การนับถือผีก็สามารถทำให้มีปัญหา หรือการหันมานับถือพุทธก็ก่อให้เกิดปัญหาได้เช่นกัน* ตลอดจนเรื่องราวความสัมพันธ์ของคนที่ไม่ว่าจะสร้างสานความสัมพันธ์เฉพาะกับคนภายในกลุ่มหรือขยายวงออกไปเป็นการสร้างความสัมพันธ์กับคนต่างกลุ่มก็ล้วนมีปัญหาเกิดขึ้นได้ทั้งสิ้น ดังนั้น การเลือกนับถือแต่เพียงความเชื่อใดความเชื่อหนึ่ง หรือเลือกสร้างความสัมพันธ์เฉพาะคนในกลุ่มหรือคนนอกกลุ่มก็ทำให้เกิดปัญหาได้อย่างแน่นอนและย่อมไม่ใช่ทางออกที่ดีสำหรับสังคมไทย วิธีการที่บรรพชนไทย-ไทเห็นว่าเหมาะสมและนำมาใช้ก็คือ การเปลี่ยนจากการที่ต้องเลือกเอาอย่างใดอย่างหนึ่งมาเป็นการประนีประนอมความขัดแย้งในการนับถือศาสนา และความขัดแย้งในการสร้างความสัมพันธ์กับคนกลุ่มต่าง ๆ อันเป็นการผสมผสานความขัดแย้งแตกต่างทั้งสองด้านเข้าด้วยกันโดยเน้นที่ความสัมพันธ์อันสมดุล (proper relation) ของคู่ความขัดแย้งนั้น จึงทำให้ความเชื่อความเชื่อและชนกลุ่มต่าง ๆ ที่มีลักษณะตรงข้ามกัน หรือขัดแย้งกัน ไม่น่าจะอยู่ร่วมกันได้ สามารถดำรงอยู่ร่วมกันในสังคมไทย หรือเรียกได้ว่า การประนีประนอมด้วยมโนทัศน์ในเรื่องความสัมพันธ์อันสมดุลนี้เป็นตัวเชื่อมประสานความแตกแยกทางความเชื่อความเชื่อทางศาสนาและความสัมพันธ์ของผู้คนเข้าไว้ด้วยกัน

อย่างไรก็ตาม วิธีการที่บรรพชนไทยเลือกที่จะประนีประนอมความขัดแย้งโดยตระหนักถึงความสัมพันธ์อันสมดุลนี้ คงมิได้หมายความว่า เป็นการให้ความสัมพันธ์กับทั้งสองฝ่ายอย่างเท่า ๆ กัน หากเราพิจารณาเสียงจากตำนานปรัมปราไทย ก็จะเห็นว่า บรรพชนไทยได้ถ่ายทอดให้เราทราบว่า ฝ่ายพุทธจะสามารถเอาชนะฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมได้เสมอ ดังจะเห็นได้จากเมื่อ

พระพุทธเจ้ารบกับ แถน นาค ยักษ์ พระพุทธเจ้าก็มีเคยเป็นฝ่ายที่พ่ายแพ้ความเชื่อดั้งเดิม หรือในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชนกลุ่มต่าง ๆ ก็จะเห็นว่า กลุ่มหนึ่งนั้นมักจะมีอำนาจเหนือกว่าอีกกลุ่มหนึ่ง ดังนั้นเมื่อประนีประนอมหรือประสานสัมพันธ์กันแล้ว จึงนับฝ่ายหนึ่งเป็นที่อีกฝ่ายหนึ่งเป็นนื่อง เป็นต้น ดังนั้น คำว่า ความสัมพันธ์อันสมคูล จึงหมายถึงการที่แต่ละฝ่ายจะประนีประนอมและรู้ว่าบทบาทของตนในเรื่องนั้น ๆ ควรมีมากน้อยเพียงใด หรือควรอยู่ในสถานภาพใด สิ่งที่ประมวลได้นี้จึงเป็นเหตุการณ์หลักเหตุการณ์ที่ 3 ที่ผู้วิจัยเห็นว่า *ตำนานปรัมปราไทยได้สะท้อนให้เห็นว่าบรรพชนไทยได้หันมานับถือพุทธศาสนาโดยได้หาจุดสมดุลในการนับถือศาสนาและการสร้างความสัมพันธ์กับชนกลุ่มต่าง ๆ*

จากการที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทยโดยได้ชี้ให้เห็นถึงปมปัญหาที่เกิดขึ้นกับบรรพชนไทยและทางออกนี้ หากเราย้อนกลับไปประมวลเรื่องราวทั้งหมดตั้งแต่ครั้งที่มนุษย์ยังได้รับความเกื้อกูลจากอำนาจเหนือธรรมชาติ ต่อมาขัดแย้งกับอำนาจเหนือธรรมชาติหรือขัดแย้งกันเอง ตลอดจนเมื่อหันมานับถือพุทธศาสนา มาร่วมพิจารณาเชื่อมโยงกัน ก็จะทำให้มองเห็นโลกทัศน์ในการนับถือศาสนาของบรรพชนไทยว่า

ตำนานปรัมปราไทยในยุคสร้างโลกสะท้อนให้เห็นว่า จักรวาลแบ่งออกเป็น 2 คือ *เมืองฟ้า* กับ *เมืองลุ่ม* หรือ *ฟ้า* กับ *ดิน* คนไทยทั้งหลายคือผู้ที่ *ตาย* จาก *ฟ้า* เพื่อมา *เกิด* ใน *เมืองลุ่ม* หรือ *โลก* โดยในยุคแรกเริ่มนั้น อำนาจเหนือธรรมชาติได้บันดาลความอุดมสมบูรณ์ทั้งในเรื่องน้ำ (ฝน) อาหาร (ข้าว) ดินแดน (เมือง) ให้แก่คนไทยอย่างเต็มที่ พร้อมทั้งมอบผู้ปกครองและให้หลักในการปกครองอันเสมือนเป็นคำสอนของอำนาจเหนือธรรมชาติแก่คนไทย โดยมีเงื่อนไขว่าต้องบูชาอำนาจเหนือธรรมชาติ แต่ต่อมาคนไทยได้ทำผิดเงื่อนไขคือ *ไม่บูชา-ไม่ทำตามคำสอน-ละเลย* อำนาจเหนือธรรมชาติอีกทั้งยังเกิดความขัดแย้งกันเอง อำนาจเหนือธรรมชาติจึงทำให้คนไทยต้องประสบกับ *ชีวิตที่เลวร้าย* คือต้องพบกับ *ความแห้งแล้ง-ความอดอยาก-ความล่มจม* แต่ต่อมาเมื่อพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามายังดินแดนไทย-ไท พุทธศาสนาได้แสดงบทบาทให้เห็นว่าสามารถเป็นทางออกของปัญหาในเรื่องน้ำ อาหาร และดินแดนได้หากผู้คนในดินแดนนี้หันมา *นับถือบูชา-ทำตามศีลธรรม-เอาใจใส่ทำนุบำรุง* พุทธศาสนา อันจะทำให้ ผู้คนมี *ชีวิตที่ดีขึ้น* คือได้รับ *ฝน (ความชุ่มชื้น)-ความอุดมสมบูรณ์-ความรุ่งเรือง* บรรพชนไทยได้ตระหนักถึงความขัดแย้งระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา และความขัดแย้งระหว่างชนกลุ่มต่าง ๆ ดีว่าหากหันไปนับถือพุทธศาสนาเพียงอย่างเดียวหรือสร้างความสัมพันธ์เฉพาะกับคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งก็จะไม่สามารถเป็นทางออกของสังคมไทยได้อย่างแท้จริง จึงหันมาประนีประนอมความขัดแย้งโดยคำนึงถึงความสัมพันธ์อันสมคูลระหว่างความเชื่อดั้งเดิม พุทธศาสนา และผู้คนกลุ่มต่าง ๆ โดยนับถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลัก ด้วยการนับถือพุทธศาสนา นี้ นอกจากจะสามารถแก้ปัญหาเรื่อง

น้ำ อาหาร และดินแดนได้แล้ว จุดหมายปลายทางของพุทธศาสนาก็คือ การที่ทำให้คนได้ไปเกิดในสวรรค์ หรือยิ่งกว่านั้นคือไปนิพพาน อันเป็นแนวทางที่จะนำคนไทยให้สามารถ ดาย จาก ดิน ไปสู่ การ เกิด บน ฟ้า ใต้ ซึ่งเป็นการย้อนกลับไปสู่จุดกำเนิดแรกเริ่มของตนที่เชื่อว่าคนไทยเป็นลูกฟ้า เกิดมาจากฟ้า

ทั้งหมดนี้จึงเป็น โลกทัศน์ของคนไทยที่หันมานับถือพุทธศาสนาด้วยการประนีประนอมกับความเชื่อดั้งเดิม โดยมีจุดมุ่งหมายในระดับแรกคือการแก้ปัญหาพื้นฐานในการดำรงชีวิต และจุดมุ่งหมายที่สูงไปกว่านั้นก็คือ การกลับไปสู่ฟ้าที่เชื่อกันว่าเป็นที่มาของคนไทยทั้งหลายที่สืบเชื้อสายมาจากผู้ที่เกิดมาจากปู่สังกะสา-ย่าสังกะสี ผู้ที่ออกมาจากน้ำเต้า ตลอดจนผู้ที่เป็นพรหมหรือเทวดาลงมากินง้วนดิน

5.3 การประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทย: คุณค่าในการอธิบายสังคมไทยที่มีลักษณะ

ประนีประนอม

การประนีประนอม เป็น โลกทัศน์และวิธีการที่บรรพชนไทยใช้ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งดังที่สามารรถเห็นได้จากตำนานปรัมปราไทย โลกทัศน์และวิธีการนี้มีได้มีบทบาทอยู่แต่ในตำนานปรัมปราเท่านั้น หากแต่ได้มีบทบาทต่อสังคมวัฒนธรรม ทั้งนี้เพราะตำนานปรัมปรามีความสัมพันธ์กับความเชื่อและพิธีกรรมของคนในสังคม โลกทัศน์แห่งการประนีประนอมในตำนานปรัมปราจึงได้ถูกนำมาถ่ายทอดสู่โลกของความเป็นจริงผ่านความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ การสั่งสมและสืบทอดโลกทัศน์และวิธีการดังกล่าวนี้มายาวนานจากรุ่นสู่รุ่นทำให้ภาพของสังคมไทยซึ่งอยู่ภายในกรอบของโลกทัศน์นี้กลายเป็นสังคมที่มีลักษณะประนีประนอม หรือกล่าวได้ว่า โลกทัศน์แห่งการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทยได้มีบทบาทต่อการสร้างสังคมแห่งการประนีประนอมขึ้นในโลกของความเป็นจริง “ความเหนือจริง” ในตำนานปรัมปราไทย จึงสอดคล้องกับ “ความเป็นจริง” ในสังคมวัฒนธรรมไทย

หากเราจะพินิจว่า ตำนานปรัมปราไทยได้กล่าวถึงการประนีประนอมความขัดแย้งอย่างไรบ้างก็สามารถเห็นได้จากตารางที่ผู้วิจัยได้สรุปกระบวนการทัศน์ของพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงความขัดแย้งและการยอมรับกันทางความเชื่อทางศาสนาและชนกลุ่มต่าง ๆ ในแถวที่ 4 ดังที่ได้กล่าวถึงแล้วในบทที่ 4 หัวข้อ 4.2 หรือที่ได้ยกมาแสดงในบทนี้ในหัวข้อ 5.2.1 ผู้วิจัยจึงขอนำเฉพาะการประนีประนอมในแถวที่ 4 มาแสดงให้เห็นเด่นชัดดังนี้

การประนีประนอมความขัดแย้ง ทางความเชื่อทางศาสนา	การประนีประนอมความขัดแย้ง ระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ
แถวที่ 4	แถวที่ 4
ความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนา ยอมรับและผสมผสานกัน (+)	การยอมรับกันระหว่างกลุ่มชน (+)
1) เทวคา-พรหม-บุद्धถึงโคยะสังกะสา-อิทธิโคยะ สังกะสีสร้างโลก	6) กษัตริย์และพลเมืองของชาติพันธุ์ต่าง ๆ เป็นพี่น้อง กัน
2) พระพุทธเจ้าป็นปุ-ย้าขึ้นจากเหงื่อ ไคลผสมน้ำและ ดิน ปุ-ย้า ครัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า	7) ผู้คนต่างนับถือพระญาธัมมิกราชและขุนเจือง
3) เมล็ดข้าวมีขนาดเล็กกลางยุคสมัยของพระพุทธเจ้า 5 พระองค์	8) กษัตริย์ / ผู้ปกครอง แต่งงานกับคนต่างชาติพันธุ์ / ต่างกลุ่ม
4) พระพุทธเจ้าเห็นความสำคัญของขวัญข้าว ให้คน บูชาขวัญข้าว ขวัญข้าวยอมไหว้พระพุทธเจ้า ส่วนแม่โพสพสอนให้มนุษย์รู้จักนับถือข้าวคู่เคียง กับศาสนา	9) กษัตริย์ต่างเมืองทำไมตรีกัน
5) ชนพื้นเมืองกลุ่มต่าง ๆ และ ฤๅษี นาค ยักษ์ เทวคา เป็นพุทธศาสนิกชนและอารักษ์ที่คอยอุปัฏฐาก พระพุทธเจ้าและคอยเฝ้าดูแลพุทธสถาน	10) ชนกลุ่มต่าง ๆ หันมานับถือพุทธศาสนาด้วยกัน ร่วมกันประดิษฐานพระธาตุเจดีย์

จากหน่วยความคิดย่อยของตำนานปรัมปราทั้ง 10 หน่วย อันแสดงให้เห็นถึง
การประนีประนอมความขัดแย้งทางความเชื่อทางศาสนา และความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ นี้
ผู้วิจัยสามารถจำแนกออกได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นการประนีประนอมในตำนาน
ปรัมปราไทยใน 3 ประเด็นด้วยกัน ดังนี้

ก) หน่วยความคิดย่อยที่ 1-4

หน่วยความคิดย่อยของตำนานปรัมปราในกลุ่มนี้ แสดงให้เห็น
การประนีประนอมความขัดแย้งทางความเชื่อทางศาสนา โดยในหน่วยความคิดย่อยที่ 1 และ 2 เป็น
การประนีประนอมที่ปรากฏในตำนานสร้างโลก ส่วนหน่วยความคิดย่อยที่ 3 และ 4 เป็น
การประนีประนอมที่ปรากฏในตำนานข้าว

จะเห็นได้ว่า หน่วยความคิดย่อยทั้ง 4 หน่วยนี้ เป็นการประนีประนอม โดยวิธีผสมผสาน (integrate) พุทธศาสนาเข้ากับความเชื่อดั้งเดิม กล่าวคือ ในหน่วยความคิดย่อยที่ 1 แสดงให้เห็นถึงการที่พุทธศาสนาเข้ามายกระดับผู้สร้างโลกให้เป็นพุทธมากขึ้นโดยปรับอำนาจเหนือธรรมชาติ คือ แถนหรือปู่-ย่า ให้เป็นเทวดา พรหม หรือมีชื่อเป็นภาษาบาลีคือ ปุคคังโคยะสังกะสา และอิตติโคยะสังกะสี หน่วยความคิดย่อยที่ 2 เป็นการที่พุทธศาสนาได้เข้ามาผสมผสานตัวปู่-ย่าซึ่งเป็นผู้สร้างโลกให้มีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า โดยเล่าว่า พระพุทธเจ้าปั้นปู่-ย่าขึ้นจากเหงื่อไคลผสมน้ำและดิน หรือ ปู่ย่าตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า หน่วยความคิดย่อยที่ 3 เป็นการผสมผสานโดยการนำประวัติของพระพุทธเจ้า 5 พระองค์มาเล่าควบคู่กับประวัติความเป็นมาของข้าวที่มีขนาดเล็กลง และหน่วยความคิดย่อยที่ 4 เป็นการผสมผสานความเชื่อทั้งสองระบบโดยแสดงให้เห็นว่าต่างยอมรับซึ่งกันและกัน โดยเล่าว่า พระพุทธเจ้าเห็นความสำคัญของขวัญข้าว ให้คนบูชาขวัญข้าว ขวัญข้าวยอมไหว้พระพุทธเจ้า ส่วนแม่โพสพก็สอนให้คนนับถือข้าวคู่เคียงกับศาสนา

เนื้อหาของหน่วยความคิดย่อยทั้ง 4 หน่วยนี้ แสดงให้เห็นว่า เมื่อบรรพชนไทยรับพุทธศาสนาแล้ว เรื่องราวของการสร้างโลกหรือเรื่องราวของข้าวก็ได้ถูกเล่าให้กลายเป็นพระพุทธเจ้าเป็นผู้สร้างโลกหรือให้กำเนิดข้าวด้วยพระองค์เอง หากแต่เป็นการนำโครงเรื่องเดิมที่อำนาจเหนือธรรมชาติเป็นผู้สร้างโลกหรือให้กำเนิดข้าวมาเป็นแกนหลัก แล้วนำความเป็นพุทธมาปรับเปลี่ยนในบางส่วน ไม่ว่าจะเป็นการปรับตัวผู้สร้างโลกให้เป็นพุทธในหน่วยความคิดย่อยที่ 1 การผสมผสานพุทธศาสนาเข้ากับความเชื่อดั้งเดิม โดยใช้แนวคิดเรื่องสังสารวัฏในหน่วยความคิดที่ 2 การนำประวัติของพระพุทธเจ้า 5 พระองค์มาแทรกเสริมเรื่องเล่าเกี่ยวกับประวัติของเมล็ดข้าวที่รับรู้มาแต่เดิมในหน่วยความคิดย่อยที่ 3 และการแสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาใหม่เห็นความสำคัญของความเชื่อดั้งเดิมในหน่วยความคิดย่อยที่ 4 ทั้งหมดนี้จึงแสดงให้เห็นถึง วิธีการประนีประนอมโดยการยอมรับและให้ความสำคัญกับความเชื่อดั้งเดิมเป็นพื้นฐาน แล้วนำความเชื่อใหม่คือพุทธศาสนามาผสมผสานเข้าด้วยกัน จึงทำให้ศาสนาใหม่สามารถผสมผสานเข้ากับศาสนาเดิมได้ แสดงให้เห็นว่า บรรพชนไทยตระหนักดีถึงความแตกต่างทางศาสนาจึงได้ประนีประนอมความขัดแย้งทางความเชื่อทางศาสนาด้วยวิธีการดังกล่าว อันเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันสมดุลให้เกิดขึ้นด้วยโลกทัศน์ที่ว่า ทั้งความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนาต่างก็มีความสำคัญต่อสังคมไทย และสามารถดำรงอยู่ในสังคมไทยร่วมกัน

ข) หน่วยความคิดย่อยที่ 6-9

หน่วยความคิดย่อยของตำนานปรัมปราในกลุ่มนี้ แสดงให้เห็นการประนีประนอมความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ โดยหน่วยความคิดย่อยที่ 6 มีความว่า

กษัตริย์และพลเมืองของชาติพันธุ์ต่าง ๆ เป็นพี่น้องกัน หน่วยความคิดย่อยที่ 7 มีความว่า ผู้คนต่าง
นับถือพระธรรมมิกราชและขุนเจือง หน่วยความคิดย่อยที่ 8 มีความว่า กษัตริย์/ผู้ปกครอง แต่งงาน
กับคนต่างชาติพันธุ์/ต่างกลุ่ม และหน่วยความคิดย่อยที่ 9 มีความว่า กษัตริย์ต่างเมืองทำไมตรีกัน

เนื้อหาของหน่วยความคิดย่อยทั้ง 4 หน่วยนี้ แสดงให้เห็นทัศนคติของ
บรรพชนไทยว่า สิ่งที่จะประนีประนอมความขัดแย้งระหว่างชนกลุ่มต่าง ๆ ได้ก็คือ การเน้นถึง
ความสัมพันธ์ทางสายเลือด ซึ่งปรากฏในหน่วยความคิดย่อยที่ 6 และการสร้างความสัมพันธ์แบบ
เครือญาติด้วยวิธีการแต่งงาน ดังปรากฏในหน่วยความคิดย่อยที่ 8 ส่วนในหน่วยความคิดย่อยที่ 7
และ 9 นั้น เป็นการประนีประนอมความขัดแย้งระหว่างชนกลุ่มต่าง ๆ โดยการสร้างความรู้สึกว่าเป็น
เป็นคนกลุ่มเดียวกันด้วยนับถือผู้นำคนเดียวกัน คือพระธรรมมิกราชหรือขุนเจือง หรือเป็นคนกลุ่ม
เดียวกันเพราะมีไมตรีต่อกัน

การประนีประนอมความขัดแย้งระหว่างชนกลุ่มต่าง ๆ นี้ จึงสะท้อนให้
เห็นถึงการที่บรรพชนไทยตระหนักถึงความหลากหลายของผู้คนในดินแดนไทย-ไท ที่อาจเกิด
ความขัดแย้งขึ้นเมื่อมองคนต่างกลุ่มเป็นคนอื่น (the others) จึงพยายาม ประนีประนอมโดยทำให้
ผู้คนรู้สึกที่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสมดุลโดยสร้างความรู้สึกว่าเป็นคนกลุ่มเดียวกัน (us) ด้วย
การผูกสัมพันธ์ทั้งทางสายเลือด เครือญาติ การแต่งงาน และความเป็นมิตรไมตรีต่อกันโดยการ
นับถือผู้นำคนเดียวกันหรือนับถือซึ่งกันและกัน จึงเป็นการประนีประนอมความขัดแย้งโดยมุ่งให้
ผู้คนตระหนักว่า ชนแต่ละกลุ่มสามารถดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันได้ท่ามกลางความหลากหลาย

ค) หน่วยความคิดย่อยที่ 5 และ 10

หน่วยความคิดย่อยของตำนานปรัมปราในกลุ่มนี้ แสดงให้เห็น
การประนีประนอมทั้งความขัดแย้งทางความเชื่อทางศาสนาและความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ
โดยหน่วยความคิดย่อยที่ 5 มีความว่า ชนพื้นเมืองกลุ่มต่าง ๆ และ ฤๅษี นาค ยักษ์ เทวดา เป็น
พุทธศาสนิกชนและอารักษ์ที่คอยอุปถัมภ์พระพุทธรูปเจ้าและคอยเฝ้าดูแลพุทธสถาน ส่วนหน่วยความ
คิดย่อยที่ 10 มีความว่า ชนกลุ่มต่าง ๆ หันมานับถือพุทธศาสนาาร่วมกัน ร่วมกันประดิษฐานพระธาตุ
เจดีย์

หน่วยความคิดย่อยทั้ง 2 หน่วยนี้ สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของบรรพชน
ไทยที่เห็นว่าพุทธศาสนาสามารถเป็นทางออกของความขัดแย้งทั้งความขัดแย้งทางความเชื่อทาง
ศาสนาและความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ จึง ประนีประนอมความขัดแย้งโดยใช้พุทธศาสนา
เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทั้งความเชื่อดั้งเดิมและชนกลุ่มต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกัน ทั้ง ผี พุทธ และคน จึง
สามารถอยู่ร่วมกันได้ หรือกล่าวได้ว่า เป็นการประนีประนอมโดยการทำให้คนที่มีความแตกต่าง
และศาสนาที่มีความแตกต่างสามารถดำรงอยู่ร่วมกัน ดังที่เนื้อหาจากทั้งสองหน่วยความคิดย่อยนี้

เล่าว่า ทั้งความเชื่อดั้งเดิม ไม่ว่าจะเป็ณฤณี นาค ชักย์ เทวดา และชน (พื้นเมือง) กลุ่มต่าง ๆ ต่างก็หันมาเป็นผู้เอาใจใส่ทำนุบำรุงพุทธศาสนา

หน่วยความคิดย่อยทั้ง 10 หน่วยนี้ จึงทำให้เราเห็นว่าบรรพชนไทยมีวิธีการประนีประนอมความขัดแย้งโดย ยอมรับและให้ความสำคัญกับความเชื่อดั้งเดิมเป็นพื้นฐาน แล้วนำความเชื่อใหม่คือพุทธศาสนามาผสมผสานเข้าด้วยกัน ประการหนึ่ง ทำให้ผู้คนรู้สึกว่าจะสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสมดุล โดยสร้างความรู้สึกว่าเป็นคนกลุ่มเดียวกัน (us) ด้วยการผูกสัมพันธ์ทั้งทางสายเลือด เครือญาติ การแต่งงาน และความเป็นมิตรไมตรีต่อกัน โดยการนับถือผู้นำคนเดียวกันหรือนับถือซึ่งกันและกัน อีกประการหนึ่ง และประการสุดท้ายคือ ใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทั้งความเชื่อดั้งเดิมและชนกลุ่มต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกัน

ดังนั้น เราจึงพอจะมองเห็นสารจากบรรพชนไทยที่ต้องการบอกแก่เราว่า ในการประนีประนอมความขัดแย้งนั้น นอกจากจะต้องประนีประนอม ศาสนา เข้ากับ ศาสนา ดังที่ปรากฏในหน่วยความคิดย่อยที่ 1-4 และต้องประนีประนอม คน เข้ากับ คน ดังที่ปรากฏในหน่วยความคิดย่อยที่ 6-9 แล้ว สิ่งที่จะเชื่อมโยงให้การประนีประนอมระหว่าง ศาสนา กับ ศาสนา และ คน กับ คน มีความสมดุลเกิดขึ้นก็คือ การประนีประนอม ศาสนา กับ คน เข้าด้วยกัน ดังปรากฏในหน่วยความคิดย่อยที่ 5 และ 10 และด้วยโลกทัศน์และวิธีการประนีประนอมที่บรรพชนไทยได้ถ่ายทอดไว้ผ่านโลกของตำนานปรัมปรานี้ ได้ส่งผลให้ในโลกของความเป็นจริง สังคมไทยเป็นสังคมที่มีลักษณะประนีประนอม โดยที่ทั้งความเชื่อดั้งเดิม พุทธศาสนา และผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ในดินแดนไทย-ไทสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสมดุลท่ามกลางความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ศาสนา และวัฒนธรรม การศึกษาการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทยนี้ จึงมีคุณค่าต่อการอธิบายหรือการทำความเข้าใจ “ลักษณะสังคมที่มีการประนีประนอม” แบบไทย-ไท

โดยสรุป การศึกษาความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทยในบทนี้เป็นการยืนยันว่าระบบคิดแบบคู่ตรงข้ามซึ่งเลวี-สเตราส์เชื่อว่าเป็นระบบคิดสากลของมนุษย์นั้นเป็นตรรกะที่ปรากฏอยู่ในตำนานปรัมปราไทย ซึ่งเมื่อนำตำนานปรัมปราไทยประเภทต่าง ๆ มาวิเคราะห์หาคู่ตรงข้ามทั้งในแง่ของตัวละครและการผูกเรื่อง พบว่า คู่ตรงข้ามในตำนานปรัมปราไทยจำแนกได้ 3 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ คู่ตรงข้ามที่แสดงความสัมพันธ์ของตัวละคร คู่ตรงข้ามที่แสดงเงื่อนไขของตัวละคร และ คู่ตรงข้ามที่แสดงผลหรือภาวะที่เกิดขึ้น

นอกจากนี้ การศึกษาความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทยยังทำให้เห็นว่าความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้ก่อให้เกิดปัญหาในใจของบรรพชนไทยในเรื่อง น้ำ อาหาร และ

ดินแดน ซึ่งเมื่อพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามา ก็ทำให้บรรพชนไทยเกิดความลังเลว่าการหันไปนับถือพุทธศาสนาจะทำให้อำนาจเหนือธรรมชาติไม่พอใจและไม่บันดาลความอุดมสมบูรณ์ให้มนุษย์อีกหรือไม่ แต่เมื่อพุทธศาสนาได้แสดงบทบาทให้เห็นว่า สามารถเป็นทางออกของปัญหาในเรื่องความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องน้ำ อาหาร และความรุ่งเรืองของเมืองหรือดินแดนได้ ตลอดจนชี้ให้เห็นว่าพุทธศาสนาซึ่งมีจุดมุ่งหมายสูงสุดคือนิพพานสามารถช่วยให้คนไทยซึ่งเชื่อว่าเป็น “ลูกฟ้า” กลับไปสู่ฟ้าได้ คนไทยจึงหันมายอมรับนับถือพุทธศาสนา

การศึกษาความขัดแย้งและการประนีประนอมในตำนานปรัมปราไทย ยังทำให้เราเห็นมโนทัศน์ของบรรพชนไทยที่ตระหนักในเรื่องของ “ความสัมพันธ์อันสมดุล” ทางออกของสังคมไทยจึงไม่ใช่การแก้ปัญหาคความขัดแย้งโดยเลือกเข้ากับข้างใดข้างหนึ่ง แต่เป็นการประสานสองข้างของความขัดแย้งเข้าด้วยกันอย่างสมดุล ยิ่งไปกว่านั้น โลกทัศน์และวิธีการที่บรรพชนไทยใช้ในการประนีประนอมความขัดแย้งที่ปรากฏในโลกของตำนานปรัมปรา ยังสอดคล้องกับโลกของความเป็นจริงที่สังคมไทยมีลักษณะประนีประนอมเช่นกัน ดังนั้น การศึกษาการประนีประนอมจากตำนานปรัมปราที่ถูกมองว่าเป็น “เรื่องเหนือจริง” แท้จริงแล้วจึงมีคุณค่าอย่างยิ่งต่อการนำมาอธิบาย “ลักษณะที่เป็นจริง” ของสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมที่มีลักษณะประนีประนอม